

ode

omgevingskwaliteit door erfgoed

“De kracht van gemeenschappen kan ingezet worden om veranderingen vorm te geven en om aan te sluiten op bestaande patronen”

het is wolkendag

het is wolkendag
op hoge poten vliegen zij vogel

aandachtige grazers onder de grutto
sloten gewiekst

de lange lendenen van de schermer
geel van boter

varend schip achter dijkdaling
leegwater

Ben Zwaal

Inhoud

- 04 | **Het is wolkendag**
Gedicht door Ben Zwaal
- 08 | **Nieuwe stemmen, nieuwe inzichten**
Voorwoord door Jelle Beemsterboer, gedeputeerde
Cultureel erfgoed, provincie Noord-Holland
- 20 | **'Dit is echt mijn droombaan'**
In gesprek met **Lieke Droomers** en **Maurits van Putten**, adviseurs bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
- 24 | **Schaduwzijde van buitenplaatsen**
Doorgeefcolumn door Natasja Hogen en Marcel Heijmans
- 28 | **Migrantenboot tussen wal en schip**
Icoon gevangen in regels
- 32 | **Van het Steunpunt**
- 36 | **Provinciale verhalen**
In gesprek met **Nienke van Kuijeren**, beleidsadviseur erfgoed en archeologie bij de provincie Noord-Holland
- 40 | **Vormgeven aan de beleidspraktijk**
Instrumenten van de Omgevingswet in de gemeentelijke praktijk
- 44 | **Van gebiedsgericht naar gebiedseigen**
Cultuurhistorie in agrarische gebiedsprocessen
- 48 | **Balanceren met erfgoedkarakter**
Monumentaal vastgoed in gemeentelijk bezit
- 60 | **Door ons gezien en gelezen**
- 64 | **Jong geleerd**
De erfgoedambtenaar van morgen
- 72 | **De kwestie**
Is de Waddenzee cultuurhistorie?
- 82 | **Erfgoed en mensen**
Nawoord van de redactie
- 84 | **Colofon**

12 | **Democratisch goed**
Participatie en het Verdrag van Faro

54 | **Gewoon het gesprek voeren**
Op weg naar erfgoed cowaarderen

68 | **Erfgoed als motor voor de toekomst**
Column door Ali Bal, wethouder
Monumenten en erfgoed, Beverwijk

74 | **Meer dan militairen en mannen met macht**
Op zoek naar meerstemmige verhalen
in de archeologie

Nieuwe stemmen, nieuwe inzichten

Jelle Beemsterboer, gedeputeerde Cultureel erfgoed, provincie Noord-Holland

Erfgoed gaat over mensen. Hoewel we eindeloos kunnen discussiëren over het behoud van oorspronkelijke houtsoorten, de samenstelling van voegwerk of het juiste type isolatieglas: het gaat uiteindelijk om meer dan alleen de stenen. Erfgoed gaat ook over een betekenisvolle leefomgeving, over verhalen, gebruik en waarden. De echte betekenis ligt in de relatie van mensen met het erfgoed. De aandacht voor deze sociale waarden van erfgoed voor de samenleving neemt nog steeds toe. Steeds meer mensen voelen zich betrokken bij erfgoed, waardoor verhalen meerstemmiger en inclusiever worden.

De provincie Noord-Holland wil inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties betrekken bij onze omgang met erfgoed. Dat doen we op verschillende manieren. Zo hebben wij bij de documentaire foto-opdracht voor de Provinciale Atlas Noord-Holland dit jaar gevraagd om de 'meerstemmige samenleving' in beeld te vangen. Ook ondersteunen wij initiatieven die gericht zijn op de maatschappelijke en verbindende waarde van erfgoed, bij het behoud van ons erfgoed door bij- of herbestemming. De provincie wil dat inwoners erfgoed kunnen beleven. Dat aspect wegen we mee in de toekenning van onze subsidies. We geven bijvoorbeeld voorrang aan stichtingen en verenigingen die bewoners betrekken bij het behoud en gebruik van erfgoed, of stellen als voorwaarde dat erfgoed toegankelijker wordt gemaakt voor het publiek.

Nieuwe stemmen geven nieuwe inzichten over wat erfgoed is of kan zijn. Naast erfgoedsspecialisten moeten ook anderen mee kunnen praten over het behoud en beheer ervan. Dat wakkert de discussie aan over de omgang met onze maritieme archeologie van de Rede van Texel en verandert de definitie van wat we onder de erfgoed verstaan: de Landbouwschouw in Opmeer, het molenaarsambacht, het bloemencorso en een vluchtelingenboot zien we nu ook als erfgoed. Op het verhalenplatform 'Oneindig Noord-Holland' (onh.nl) verzamelen we die nieuwe en andere erfgoedverhalen en -perspectieven, met als doel ons erfgoed te verrijken. In deze *ode* staat hoe inspirerend, maar soms ook gecompliceerd dat kan zijn. Zo lees je over nieuwe manieren om mensen te betrekken bij erfgoedwaardering én -bescherming, over de betekenis van erfgoed voor agrarische gemeenschappen, over hoe jongeren denken over erfgoed en over meerstemmigheid in de archeologie. De sociale betekenis van erfgoed is zo breed als de samenleving zelf.

Als meer mensen zich verbonden voelen met erfgoed, en daardoor met elkaar, zullen meer mensen zich willen inzetten voor het behoud en de beleving ervan. Ik hoop dat jullie met het lezen van deze *ode* geïnspireerd en uitgedaagd worden om hiermee aan de slag te gaan!

Gedeputeerde **Jelle Beemsterboer** bij Fort K'ijk in Uitgeest. In het fort, onderdeel van werelderfgoed de Stelling van Amsterdam, zijn onder meer jongvolwassenen met autisme gehuisvest. De restauratie werd grotendeels gefinancierd door de provincie Noord-Holland.

“Het Verdrag van Faro definieert erfgoedgemeenschappen als: groepen mensen ‘die waarde hechten aan specifieke aspecten van cultureel erfgoed die zij, binnen het kader van publieke actie, wensen te behouden en aan toekomstige generaties over te dragen’”

Participatie en het Verdrag van Faro

Democratisch goed

I Door **Tamara van Kessel**, universitair docent bij de afdeling Kunst en Cultuur, Universiteit van Amsterdam

Erfgoed krijgt waarde door zijn betekenis voor het welzijn van mens en samenleving. Brede participatie bij het identificeren, gebruiken en beheren van erfgoed is daarom een vereiste. Waarop is dit uitgangspunt in het door de Raad van Europa opgestelde Verdrag van Faro uit 2005 gestoeld?

Op 10 januari 2024 ondertekende de Nederlandse staat het Verdrag van Faro. Daarmee onderschreef de overheid de sociale waarde van erfgoed als een leidend beginsel in het Nederlandse erfgoedbeleid. Al gaat het hier om een kaderverdrag dat slechts richtlijnen voor beleid aandraagt en veel ruimte laat voor nationale en lokale implementatie, toch heeft de Nederlandse overheid er bijna twintig jaar over gedaan om het te ondertekenen. Deze bedachtzaamheid rondom de Faro-benadering is opmerkelijk, want al is de mate waarin de sociale waarde hierin centraal staat relatief nieuw, deze verschuiving in het denken over erfgoed is al drie-kwart eeuw gaande.

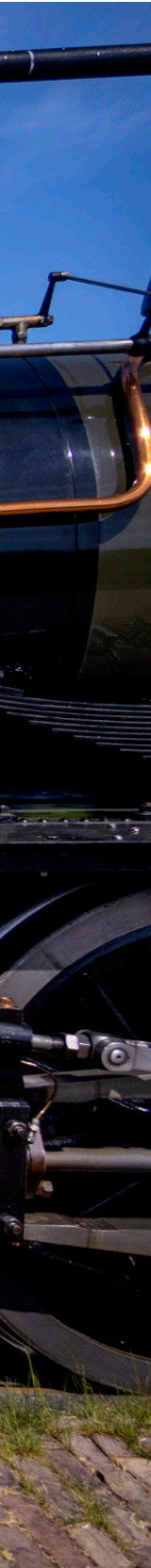
Mensenrechten

Het Faro Verdrag is een initiatief van de Raad van Europa, het overlegorgaan van 46 Europese staten. Omdat de raad niet de supranationale bevoegdheden noch de ambities van de Europese Unie heeft, kan hij zich makkelijker dan de EU op het terrein van cultuur begeven.

Daarvan getuigen ook eerdere kaderverdragen zoals de Culturele Conventie (1954), het Valletta Verdrag (1992) en het Europese Landschapsverdrag (2000). Cultuurbeleid dient binnen dit intergouvernementele verband niet tot legitimering van toenemende politieke macht en versteviging van het burgerschap, zoals voor de EU duidelijk het geval was na bijvoorbeeld het echec van de Europese Grondwet. Bij de Raad van Europa is sinds de oprichting in 1949 de focus komen te liggen op bescherming van mensenrechten, met ook aandacht voor culturele minderheden en transnationale regionale gemeenschappen. Het is daarom niet verrassend dat juist deze organisatie vaandeldrager werd van het idee dat erfgoed vooral draait om sociale waarden.

Geheel eigen aan de Raad van Europa is deze basis voor het denken over erfgoed als middel tot menselijk welzijn niet. Het vloeit voort uit de door de VN aangenomen Universele Rechten van de Mens (1948), waarvan artikel 27, lid 1 luidt: "Eenieder heeft het recht om vrijelijk deel te nemen aan het culturele leven van de gemeenschap, om te genieten van kunst en om deel te hebben aan wetenschappelijke vooruitgang en de vruchten daarvan." De erfgoeddeskundige kreeg de taak te waken over de selectie en toegankelijkheid van erfgoed, waarbij de benadering toen nog hoofdzakelijk gericht was op intrinsieke waarden als ouderdom, kunstzinnigheid en materiële authenticiteit.

Erfgoed heeft waarde voor verschillende groepen. Hier vereeuwigen twee jongeren zich met de stoomtram tussen Medemblik en Hoorn, terwijl een trammedewerker gehaast het spoor oversteekt.

Democratisering

Het invullen door deskundigen van dat “recht om vrijelijk deel te nemen aan het culturele leven van de gemeenschap”, stond in de tweede helft van de twintigste eeuw onder druk door zowel democratisering en dekolonisering. Duidelijk werd dat diverse groeperingen onvoldoende vertegenwoordigd en zichtbaar waren in het canonieke erfgoed zoals overheden dat beschermden en presenterden als een *authoritative heritage discourse*. Dit moest volgens velen anders. Beperken we ons tot het intellectuele denken over erfgoed in de Engelstalige wereld – dat veel invloed had op de Nederlandse – dan zien we dat stromingen als de New Museology van de jaren tachtig het museum al meer in de alledaagse samenleving wilden plaatsen.

Gelijktijdig ontstond in het Verenigd Koninkrijk de benadering van de *critical heritage studies*, die zich verzette tegen nostalgische en elitaire erfgoed narratieven. Er kwam meer aandacht voor hoe achtergestelde of gemarginaliseerde groepen hun eigen vormen van erfgoed(praktijken) behielden. Dit andere denken over erfgoed leidde er onder meer toe dat Nederlandse stedelijke historische musea zich heruitvonden als stadsmusea, en tentoonstellingen maakten in samenspraak met bewoners van de eigen volksbuurten en migrantengemeenschappen over hun erfgoed, zoals het Amsterdam Museum of het Stedelijk Museum in Schiedam.

Het is een misvatting dat participatie automatisch representativiteit en meerstemmigheid betekent

De zoektocht naar meer representatie van diverse groepen van de samenleving in cultureel erfgoed – met erfgoedsites die als arena's voor debat dienden of slechts als etalages van meerstemmigheid – mondde in deze eeuw uit in de wens hiervoor meer burgerparticipatie in te zetten. Zo toont de troonrede over de 'participatiesamenleving' van koning Willem Alexander uit 2013 hoezeer die verschuiving onderdeel is van een veel bredere verandering. Een weg banend uit de economische crisis en de welvaartstaat vaarwel wuivend, werden Nederlanders opgeroepen verantwoordelijkheid te nemen voor hun eigen leven en omgeving. Participatie had in die context van een terugtrekkende overheid verdacht veel weg van een verbloemde efficiëntieslag en kostenbesparing, verhaald op de burger. Inmiddels geldt participatie en vooral cocreatie als een essentiële oplossing voor uiteenlopende complexe en snelgroeiende maatschappelijke uitdagingen – denk aan vergrijzing, afnemende milieukwaliteit, tekort aan woningen én de vraag hoe erfgoed duurzaam en gedragen door een steeds diversere samenleving beheerd moet worden.

De burger vraagt om erkenning van de eigen (ervarings)deskundigheid in besluitvormingsprocessen. Ook anno 2025; hoewel overheden sinds de covidpandemie enige regie hebben teruggenomen, lijkt burgerparticipatie een wijdverbreide mantra bij alle publieke diensten.

De Stelling van Den Helder als decor voor het leven van alledag. Voor de een is het fort een belangrijk historisch gebouw, voor de ander een geliefde speelplek.

Representativiteit

Opvallend is dat het Faro Verdrag in Artikel 7 over cultureel erfgoed en dialoog erop wijst dat erfgoed kan leiden tot conflicten als verschillende gemeenschappen botsende betekenissen geven aan hetzelfde erfgoed. Dat is een erkenning van de problematische kant van erfgoed die in erfgoedverdragen of beleidskaders zelden zo expliciet wordt verwoord. Het is dan ook een misvatting dat participatie automatisch representativiteit en meerstemmigheid betekent. Het gevaar dat wie het luidst roept de stilleren overstemt, vraagt om waarborgen tegen het ondermijnen van de representativiteit. Digitale middelen om burgers stem te geven in de selectie van en de omgang met erfgoed kunnen zowel drempelverlagend als onbedoeld uitsluitend werken. Het verdrag definieert erfgoedgemeenschappen als:

groepen mensen “die waarde hechten aan specifieke aspecten van cultureel erfgoed die zij, binnen het kader van publieke actie, wensen te behouden en aan toekomstige generaties over te dragen” (Artikel 2, lid b). Die definitie is bewust niet nativistisch of anderszins essentialistisch geformuleerd. Het is een misvatting om te denken dat een sociale benadering van erfgoed, gerealiseerd via burgerparticipatie, kostenbesparend zou zijn of dat het de rol van een erfgoeddeskundige overbodig maakt. Zolang de overheid de financiële instrumenten voor erfgoed beheert en de democratische grondvesten ervan bewaakt, zullen erfgoeddeskundigen nodig zijn die geschoold zijn in het contact leggen met, luisteren naar, faciliteren van en constructief meedenken met de erfgoedgemeenschappen. Zij dienen als procesbegeleider te voorkomen dat de

sterkste groepen het narratief monopoliseren, of dat politieke of commerciële belangen bepaald materieel of immaterieel erfgoed overheersen. Het boek 'Participation: The New Tyranny?' (2001) van de Amerikaanse wetenschappers Bill Cooke en Uma Kathari, behandelt weliswaar participatie in ontwikkelingswerk, maar hun waarschuwingen zijn ook relevant voor erfgoedbeheer: wees beducht voor de sociale stratificatie en het conflict dat binnen gemeenschappen kan bestaan en voor het toch binnensluipen van bestaande machtsverhoudingen.

Een goed functionerende democratische rechtstaat is een wezenlijke voorwaarde voor het beschermen van de sociale waarden van erfgoed

De intentie van Faro om bij "het behoud van cultureel erfgoed en het duurzame gebruik ervan de ontwikkeling van de mens en de kwaliteit van leven tot doel te hebben" (Preamble) lijkt op het eerste gezicht goed verenigbaar met een kenmerk van het Nederlandse erfgoedbeleid: behoud door ontwikkeling. Deze aanpak behelst al de opvatting dat erfgoed het welzijn van de mens dient. Het geeft gemeenschappen de ruimte om niet alleen te bepalen wat hun erfgoed is maar ook hoe zij ermee om willen gaan om het levend te houden. Er is in dit verband veel ervaring met publiek-private samenwerkingen opgedaan, waarbij de private partijen niet alleen vastgoedontwikkelaars waren maar soms ook lokale gemeenschappen op wisselende 'treden' van de participatieladder (Arnstein 1996) – tot voor kort vooral de trede van inspraak en consultatie, maar als het aan Faro ligt steeds meer op die van coproductie en zelfsturing.

Rechten én plichten

Het is de vraag of over het Verdrag van Faro niet al te sterk gecommuniceerd wordt in termen van rechten, met aanzienlijk minder aandacht voor de plichten die daarbij horen. Wederom attenderend op het schurend – en soms zelfs scheurend – potentieel van erfgoed, verkondigt Artikel 4 dat "iedereen, individueel of collectief, de verantwoordelijkheid heeft om het cultureel erfgoed van anderen in even grote mate te respecteren als zijn eigen erfgoed, en bijgevolg ook het gemeenschappelijk erfgoed van Europa".

Dat wederzijds respect dient zich te vertalen in de bereidheid van alle groepen in de samenleving om het overheidsbudget voor erfgoed gezamenlijk (naar vermogen) te dragen. Daarnaast is een goed functionerende democratische rechtstaat als paraplu boven de gemeenschappen een wezenlijke voorwaarde voor het beschermen van de sociale waarden van erfgoed: een democratisch goed dat Nederland niet voor niets in zijn twee eeuwen oude grondwet koestert.

Het evenement 'Klim naar de hemel' trok in 2018 93.000 bezoekers. Het evenement, ter ere van het vijfhonderdjarig bestaan van de Grote Kerk in Alkmaar, bewijst de aantrekkingskracht van erfgoed. Er werkten 380 vrijwilligers mee om 'Klim naar de hemel' mogelijk te maken.

“We houden rekening met de dynamiek van het monument – verandering is soms nodig om het te kunnen blijven gebruiken”

In gesprek met **Lieke Droomers** en **Maurits van Putten**, adviseurs bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed | Door **Romy Schuit**

‘Dit is echt mijn droombaan’

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) adviseert gemeenten over wijzigingen aan gebouwde, groene en archeologische rijksmonumenten. Wie zijn de gezichten achter de adviezen van de RCE? Wij spraken met Lieke Droomers en Maurits van Putten, beiden adviseurs architectuurhistorie, over de RCE en hun werk voor Noord-Holland.

Hoe zijn jullie bij de RCE terechtgekomen?

Maurits van Putten: “Mijn achtergrond ligt in de beeldende kunst, waar mijn interesse in de geschiedenis van de gebouwde omgeving werd gewekt. Na een bachelor geschiedenis, een master erfgoedstudies en verschillende banen in de erfgoedsector, ben ik zeven jaar geleden in dienst gekomen bij de RCE.”

Lieke Droomers: “Ik ben gestart met een mbo-opleiding bouwkunde, en deed daarna een hbo-opleiding bouwtechnische bedrijfskunde en een master architectuurgeschiedenis. Ik werkte als freelanceonderzoeker, maar ben inmiddels ruim vijf jaar in dienst bij de RCE. Dit is echt mijn droombaan. Het voelt bijzonder dat ik zo vroeg in mijn carrière al op zo’n mooie plek zit.”

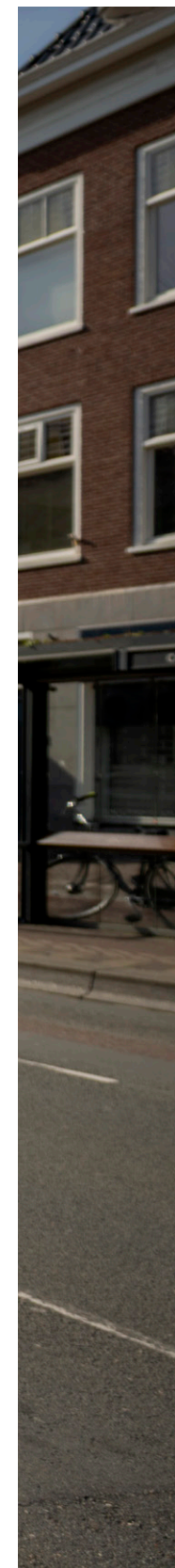
Wanneer kan een gemeente de RCE om advies vragen?

Van Putten: “Gemeenten moeten de RCE om advies vragen bij ingrijpende wijzigingen aan rijksmonumenten, bijvoorbeeld complexe herbestemmingen of grootschalige uitbreidingen. Dat kan in verschillende stadia: tijdens een vooroverleg, na ontvangst van een aanvraag omgevingsvergunning, of na een verleende omgevingsvergunning. We hebben dit proces uitgewerkt in een handige wegwijzer die je op de website van de RCE kunt vinden.”

Hoe komt een advies van de RCE tot stand?

Droomers: “Een adviesvraag komt via het Digitaal Stelsel Omgevingswet [DSO] bij ons binnen. Vaak bezoeken we de locatie om te overleggen met de initiatiefnemers en een indruk te krijgen van het monument en de omgeving. Daarna volgt een afweging tussen de monumentale waarden en de beoogde ingrepen. We houden

Lieke Droomers (rechts) en Maurits van Putten voor de voormalige V&D aan de Grote Houtstraat in Haarlem, in de jaren dertig ontworpen door Jan Kuijt. Dit rijksmonument werd tot 2015 door de V&D gebruikt. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed adviseert de gemeente Haarlem bij de herbestemming van het pand.

rekening met de dynamiek van het monument – verandering is soms nodig om het te kunnen blijven gebruiken. Tegelijkertijd vragen veranderingen aan monumenten om kennis en maatwerk, zodat de monumentale waarden niet onevenredig worden aangetast. Hierover is meer vastgelegd in de publicatie ‘Uitgangspunten voor de adviespraktijk.’ Van Putten: “Omdat de adviesvragen vaak complex zijn, worden wij graag op tijd betrokken. Soms doorlopen we het adviestraject samen met de gemeentelijke adviescommissie, zoals bij de restauratie, herbestemming en uitbreiding van de voormalige V&D in de historische binnenstad van Haarlem.”

“De omgeving was vaak bepalend voor de totstandkoming en functie van een monument. Wij nemen deze omgeving waar mogelijk mee in onze adviezen”

– Maurits van Putten

Onder de Omgevingswet is er ook een adviestaak voor de ‘omgeving van het monument’. Hoe nemen jullie dit mee in de advisering?

Van Putten: “De omgeving was vaak bepalend voor de totstandkoming en functie van een monument. Wij nemen deze omgeving waar mogelijk mee in onze adviezen. Denk aan de relatie van een hoofdhuis met de tuinaanleg, of zichtlijnen vanuit een binnenstad op een bijzonder pand. We merken wel dat gemeenten ons nog niet altijd betrekken bij afwegingen over de omgeving van het monument.”

Droomers: “Gemeenten zijn verantwoordelijk voor het voorkomen dat een monument aangetast wordt door ontwikkelingen in de directe omgeving. Tot 2032 hebben zij de tijd om een omgevingsplan op te stellen waarin ook de ‘omgeving van het monument’ is opgenomen. Ook binnen de RCE is dit nog een zoektocht, want waar houdt die omgeving op? Met interne werkateliers ontwikkelen wij een visie op dit onderwerp en we werken met een aantal provinciale steunpunten en gemeenten aan kennisontwikkeling over erfgoed in het omgevingsplan.”

Hoe gaan jullie om met zeer specialistische erfgoedvraagstukken?

Droomers: “Het werk van Maurits en mij lijkt soms wel eens op dat van een huisarts: wij hebben brede en algemene erfgoedkennis, en waar nodig schakelen wij een specialist in. De RCE heeft voor bijna elk onderwerp een specialist in huis – denk aan agrarisch erfgoed, molens, groen erfgoed, maar ook interieur- en duurzaamheidspecialisten.”

Van Putten: “Lieke en ik blijven de eerste aanspreekpunten voor gemeenten. Wij brengen hen in contact met de specialisten, ook voor informele vragen. Daarnaast heeft de RCE een team handhaving om gemeenten te ondersteunen bij handhavingsprocessen. Ik raad gemeenten aan hier gebruik van te maken bij lastige gevallen.”

“Het werk van Maurits en mij lijkt soms wel eens op dat van een huisarts: wij hebben brede en algemene erfgoedkennis, en waar nodig schakelen wij een specialist in” – Lieke Droomers

“Het werk van Maurits en mij lijkt soms wel eens op dat van een huisarts: wij hebben brede en algemene erfgoedkennis, en waar nodig schakelen wij een specialist in” – Lieke Droomers

Wat is jullie advies voor erfgoedprofessionals en -vrijwilligers in Noord-Holland?

Van Putten: “Noord-Holland heeft een fantastische diversiteit aan erfgoed met streekeigen kenmerken. Er is zoveel moois. Ik hoop dat we er met elkaar voor kunnen zorgen dat het erfgoed onderdeel wordt van alle ruimtelijke ontwikkelingen.”

Droomers: “Wees trots dat je het belang van het erfgoed kunt behartigen, en weet dat je er nooit alleen voor staat. Je kunt altijd met vragen terecht bij de RCE of het Steunpunt Cultureel Erfgoed.”

Maurits van Putten met een bouwtekening van de herbestemmingsplannen van het voormalig V&D-gebouw. In het gebouw komen appartementen, werk- en winkelruimtes, horeca en in de kelder een gemeentelijke fietsenstalling.

Scan de QR-code om meer te lezen over de advisering door de RCE.

Dorine van Hoogstraten schreef vorig jaar op deze plek een column. Zij geeft het stokje door aan Natasja Hogen. Dorine over Natasja: "Natasja Hogen is de nieuwe voorzitter van het Steunpunt Erfgoedteam. Ik geef mijn column door aan Natasja, omdat ik benieuwd ben naar haar blik op Noord-Hollands erfgoed en mensen." Deze column over buitenplaats Marquette schreef zij samen met Marcel Heijmans.

Doorgeefcolumn

Schaduwzijde van buitenplaatsen

Natasja Hogen (architectuurhistoricus) en Marcel Heijmans (restauratiearchitect)

Onze visie op de geschiedenis verandert voortdurend. Daardoor verschuift ook de wijze waarop we onderzoek doen en kijken naar erfgoed. Een onderzoek naar hoe de koloniale geschiedenis van Nederland doorwerkt in ons gebouwde erfgoed – in dit geval de Noord-Hollandse buitenplaatsen – is een voorbeeld van zo'n nieuw perspectief.

De meeste buitenplaatsen waren in de zeventiende en achttiende eeuw in het bezit van Amsterdamse regentenfamilies, die vaak een rol speelden in het bankwezen, de koloniale handel en het bestuur van de Verenigde Oost-Indische Compagnie, de West-Indische Compagnie of de Sociëteit van Suriname. Deze families lieten de Noord-Hollandse buitenplaatsen uitbreiden en verfraaien, bekostigd met geld dat zij zowel direct als indirect verdienden met de koloniale handel. Verwijzingen zijn meestal niet rechtstreeks terug te zien in de architectuur of de aanleg van de buitenplaatsen, maar de koloniale geschiedenis is wel degelijk in materieel opzicht aanwezig.

Een voorbeeld is buitenplaats Marquette bij Heemskerk, vanaf 1717 in het bezit van vier generaties van de familie Rendorp. De familie leverde verschillende Amsterdamse burgemeesters, waardoor zij eenvoudig toegang hadden tot de besturen van de VOC en WIC. Joachim (III) en zijn zoon Willem Rendorp waren directeur van de Sociëteit van Suriname. De familie bezat obligaties in plantages en investeerde in slavenschepen. Buiten Nederland zijn referenties aan de buitenplaats terug te vinden. Zo voer tussen 1731 en 1743 het schip Huis te Marquette namens de VOC tussen Texel en Oost-Indië. In Suriname was tussen 1770 en 1778 een militaire post vernoemd naar het Huis Marquette. Hoewel het onderzoek hiernaar nog in de kinderschoenen staat, geldt dit vermoedelijk voor meer eigenaren van Noord-Hollandse buitenplaatsen.

Zoals elders gevelstenen en beeldhouwwerk letterlijk refereren aan het Nederlandse koloniale verleden is dat bij buitenplaatsen minder het geval. Om te komen tot een meer inclusieve geschiedschrijving en de relatie met het heden beter te begrijpen is het belangrijk om ook dit onderbelichte perspectief zichtbaar te maken. Het onderzoek naar Marquette is hiervan een van de eerste aanzetten. Meer onderzoek naar de koloniale achtergrond van buitenplaatsen is echter noodzakelijk, waarbij de resultaten ook gedeeld moeten worden met het publiek. Pas wanneer ook het koloniale verleden een zichtbaar onderdeel uitmaakt van de geschiedenis kan een compleet verhaal over ons erfgoed worden verteld.

De vele verbouwingen van Huis Marquette werden deels bekostigd met inkomsten uit koloniale handel. Daar vind je op de buitenplaats zelf niets van terug. Maar die referenties bestaan wel, zoals je kunt zien op deze kaart uit 1774, getekend door J.F.F. Wollant. De kaart laat een verdedigingslinie zien in Suriname. Een van de militaire posten is vernoemd naar de buitenplaats. Links het huis op een prent uit de negentiende eeuw van P.J. Lutgers.

“Ik zie de boot als een leeuwinnenmoeder die vecht voor het overleven van haar passagiers tijdens de oversteek van de Middellandse Zee”

Icoon gevangen in regels

Migrantenboot tussen wal en schip

Op een rommelig stukje Dijkgracht in Amsterdam, verborgen tussen een creatief café en een buurttuin, liggen twee rondvaartboten aan de kade. Ze zien er vrolijk uit met blauwe, rode en gele verf, en op de boeg zijn hun namen geschilderd – Meneer Vrijdag en Hedir. De Amsterdamse kades liggen vol met rondvaartboten, maar deze twee zijn uniek – niet alleen vanwege hun naam of uiterlijk, maar ook door het verhaal dat ze daarmee vertellen.

Deze boten vormen samen de vloot van Rederij Lampedusa – een sociale onderneming in Amsterdam die haar maatschappelijke doelstelling soms ziet botsen met de regels. We spraken daarover met kapitein Sami Tsegaye, programmamanager Başak Layiç en kunstenaar en initiator Teun Castelein. Meneer Vrijdag is vernoemd naar de Egyptische visser en voormalige eigenaar, en Hedir is Arabisch voor ‘donder’ of ‘gebruil’. De twee boten zijn in 2015 door de Amsterdamse kunstenaar Teun Castelein vanuit Lampedusa naar Amsterdam gebracht. Uit frustratie en verbazing over de migrantencrisis bedacht Castelein in Lampedusa het plan om met de boten mee te doen aan het maritieme evenement Sail Amsterdam. Maar eenmaal terug in Amsterdam bleek dat de migranten in zijn netwerk liever niet samen op de boot wilden staan tijdens Sail: “Ik merkte dat mijn idee totaal geen weerklank vond bij de migranten. Ze wilden niet geframed worden als zielige vluchteling, als figuranten in mijn kunstwerk.” Castelein gooide het daarom over een andere boeg en vroeg migranten om op de boten rondleidingen te geven door de grachten van Amsterdam. Inmiddels bestaat Rederij Lampedusa tien jaar en wordt gerund door een team van dertien betaalde medewerkers, de meeste met een migratieachtergrond.

Leeuwinnenmoeder

Tussen de Amsterdamse rondvaartboten zijn Meneer Vrijdag en Hedir bijzondere verschijningen. Aan dit op het eerste gezicht vrolijk ogende erfgoed worden meerdere betekenissen toegekend. Zo herkennen mensen

de boten als symbool voor de migratiestromen uit Afrika, voor vluchtelingen die Europa over de Middellandse Zee proberen te bereiken. De boten zijn daarmee de fysieke component van een collectieve – Afrikaanse én Europese – herinnering aan een voortdurende crisissituatie. Het is een beladen herinnering, eentje die heftige sentimenten oproept in de samenleving. Ook roepen de boten persoonlijke herinneringen op. Kapitein van Rederij Lampedusa Sami Tsegaye, die op een soortgelijke boot de Middellandse Zee overstak, vertelt: “Ik weet dat de boten voor veel mensen gewoon houten objecten zijn, gebruikt om vluchtelingen naar Europa te brengen. Voor mij is het de boot die mij iets gaf, die mij heeft gered. Het is een deel van mij. Ik zie de boot als een leeuwinnenmoeder die vecht voor het overleven van haar passagiers tijdens de oversteek van de Middellandse Zee.” Gediplomeerde kapiteins als Tsegaye manoeuvreren de boot door de Amsterdamse grachten terwijl ze vertellen over hun eigen verleden én dat van Amsterdam. De stad, die dit jaar 750 jaar bestaat, heeft een rijke geschiedenis van migratie. Vondel, Spinoza en Anne Frank waren ook immigranten. Ook worden op de boten voorstellingen gegeven door artiesten die vaak een migratieachtergrond hebben. Zo voegt tijdens de rondvaarten de jongste migrantengeneratie een nieuwe laag toe aan het verhaal van Amsterdam. Maar hun verhalen dienen ook een ander doel. Ze maken bewust van de migrantencrisis en stellen onze omgang daarmee ter discussie. Bovendien helpt het de schippers om te vertellen over hun recente en vaak traumatische verleden om het te verwerken.

Icoon gevangen in regels

Maar hoe passen Meneer Vrijdag en Hedir in de (erfgoed) praktijk? Hun iconische waarde is evident – het zijn dé symbolen van de migrantencrisis, ze dwingen ons tot nadenken. Dat de boten voor eenieder een persoonlijke betekenis hebben, en dat dit ook een politiek beladen onderwerp is, maakt dat ze pijnlijke herinneringen, discussie of conflict kunnen oproepen. Maar beladen erfgoed met een sterke iconische waarde is niks nieuws – denk aan Nationaal Monument Westerbork als symbool voor het wegvoeren van de Nederlandse Joden. Het is jong erfgoed, maar ook daarmee is de erfgoedwereld inmiddels wel bekend – het eerste in het huidige millennium gebouwde monument is al beschermd.

In praktische zin zijn er wel uitdagingen. Juist vanwege de sterke iconische waarde van dit varende erfgoed wil

Sami Tsegaye (rechts) en Başak Layiç op ‘Meneer Vrijdag’. Tijdens de overtocht van Egypte naar Lampedusa voeren op deze boot 282 mensen mee – vrouwen en kinderen onderdeks, de mannen bovendecks.

Op de boten van Rederij Lampedusa worden voorstellingen gehouden tijdens rondvaarten door Amsterdam. De verhalen bevragen onze omgang met migratie.

Tijdens de rondvaarten voegt de jongste migrantengeneratie een nieuwe laag toe aan het verhaal van migrantenstad Amsterdam

apk voor boten. Het vernieuwen van dit certificaat heeft veel voeten in de aarde door de eis dat de passagiers lager in de boot zitten. Dat zou betekenen dat het dek van de boot opengemaakt moet worden. Castelein: "Het verwijderen van het bovendeck is echt een aantasting van het schip én van zijn verhaal." Het onderdek werd oorspronkelijk gebruikt om gevangen vis te bewaren, en tijdens de overtocht verbleven hier de vrouwen en kinderen. De mannen stonden op het dek. Bij het iconische beeld van een migrantenboot vol staande mannen hoort een boven- en onderdek – de ingreep zou kortom afbreuk doen aan de iconische waarde van de boten. Sommige regels zijn ronduit ironisch. Zo mogen er in Amsterdam maximaal dertig personen meevaren op Meneer Vrijdag, maar op de overtocht van Egypte naar Lampedusa zaten er 282 mensen op samengepakt. Programmamanager van Rederij Lampedusa Başak Layiç: "Natuurlijk willen we de regels respecteren, maar we willen ook het verhaal kunnen vertellen zoals het is."

Een overvolle boot is een cruciaal onderdeel van het verhaal dat Rederij Lampedusa vertelt – de erfgoedwaarde zit 'm juist in de functie als podium – een leeg podium vertelt het verkeerde verhaal.

Flexibele houding?

"Regels zijn regels", zo typeert Layiç haar ervaringen met overheidsinstanties. Castelein vult aan: "Regels zijn regels, ja, maar het gaat vaak over interpretatie. Hoe je de regels leest, dat is eigenlijk als een dubbeltje dat naar twee kanten kan vallen. Het zou mooi zijn als ons verhaal zou helpen om het dubbeltje de goede kant op te laten vallen." Erfgoed waarbij het in stand houden en benutten van de waarde botst op regelgeving – is gebaat bij een flexibele houding van overheden. Dat is niet nieuw, voor meer 'traditioneel' erfgoed als beschermde monumentale gebouwen gelden bijvoorbeeld ontheffingen van het Besluit bouwwerken leefomgeving (Bbl). Soms wordt er met Rederij Lampedusa meegedacht. Toen zij in 2015

Maar deze tijd waarin het Verdrag van Faro ons inspireert om nieuwe vormen van erfgoed te omarmen, vraagt om meer dan een flexibele houding

een vergunning aanvraag om commercieel te kunnen varen, voldeden de boten niet aan het gemeentelijke beleid voor het uiterlijk van rondvaartboten. Nadat Castelein insprak bij een raadsvergadering en pleitte voor een uitzondering, besloot de gemeenteraad de vergunning toch te verlenen.

Of een nieuwe benadering?

Maar deze tijd waarin het Verdrag van Faro ons inspireert om nieuwe vormen van erfgoed te omarmen, vraagt om meer dan een flexibele houding. Het vraagt om nieuwe regels en een andere benadering. Rederij Lampedusa is een voorbeeld van een type erfgoed dat die andere benadering nodig heeft. De bestaande kaders voor erfgoed, neergelegd in nota's, verordeningen en beleidsregels, zijn vooral gericht op het materiële en het historische. Maar dit soort erfgoed is méér: het gaat tegenwoordig over nieuwe verhalen en verschillende perspectieven; jong, immaterieel en beladen erfgoed; collectieve én persoonlijke herinneringen; over sociale waarden. Hoe ziet zo'n nieuwe benadering eruit? Het antwoord op die lastige vraag begint bij ruimte maken voor nieuwe stemmen in het gesprek over wat erfgoed is – én welke regels daarbij horen. Misschien is onze traditionele vormgeving van erfgoedbeleid wel achterhaald. Hoe kun je immers voorzien wat de stemmen van morgen van belang vinden? Is dat de kern van de nieuwe benadering? Staat in de nieuwe regels dat de regels nog bepaald moeten worden? En dat het gesprek daarover gefaciliteerd zal worden? Dat vraagt dat overheden erkennen dat de ideeën over erfgoed in beweging zijn en dat het bestaande erfgoedbeleid niet altijd genoeg ruimte laat. En dat vraagt om open te staan voor nieuwe initiatieven die (nog) niet passen binnen de kaders. Misschien begint dat wel aan de Dijkgracht in Amsterdam, met een stap in een migrantenboot vol verhalen en een nieuw perspectief op wat erfgoed kan zijn.

Scan de QR-code en luister naar de verhalen van Tsegaye en Layiç.

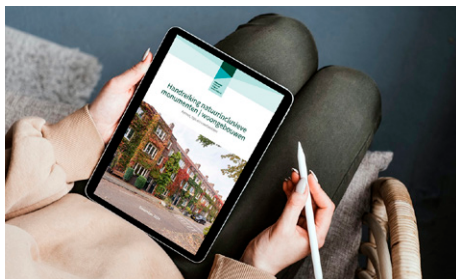

Van het Steunpunt

► Erfgoedteam

Het Erfgoedteam is de creatieve broedplaats van het Steunpunt, waar we samen een verdiepend gesprek voeren over nieuwe onderwerpen. Onder begeleiding van voorzitter Natasja Hogen word je uitgenodigd om actief deel te nemen aan het gesprek. Recent verdiepten we ons in het in situ behoud van archeologisch erfgoed, de gevolgen van het 'ravijnjaar' voor erfgoedbudgetten en de toekomst van het agrarisch erfgoed in Noord-Holland. Jaarlijks organiseert het Erfgoedteam in de zomer een inspirerende fietsexcursie.

► **Benieuwd wat er dit najaar verder op de agenda staat? Houd onze website en nieuwsbrief in de gaten.**

► Handreiking 'Natuurinclusieve monumenten'

Wat hebben monumenten en ecologie met elkaar te maken? In onze nieuwe handreiking ontdek je hoe erfgoed en natuur samen kunnen gaan. Veel historische gebouwen zijn al natuurinclusief: kerktorens bieden onderdak aan kerkuilen en slechtvalken, oude schoorstenen zijn broedplaatsen voor ooievaars, en in forten en bunkers wonen vleermuizen. Monumenteneigenaren kunnen zelf ook bijdragen aan natuurinclusiviteit, bijvoorbeeld met nestkasten, groendaken of het betrekken van flora en fauna bij restauraties en verduurzamingsprojecten. In samenwerking met de gemeente Amsterdam ontwikkelde het Steunpunt een praktische handreiking. Hierin vind je tips om gebouwen natuurinclusiever te maken zonder afbreuk te doen aan de monumentale waarden.

► **De handreiking is te downloaden vanaf onze website.**

► QR-code Kennisbank

Scan de QR-code om direct naar de Kennisbank op onze website te gaan. Hier vind je informatie, beleid en dossiers over archeologie, cultuurlandschap, de Omgevingswet, verduurzaming en gebouwd erfgoed.

► Steunpunt masterclasses

Vanuit de opnamestudio van de provincie Noord-Holland verzorgt het Steunpunt digitale cursussen over uiteenlopende erfgoedonderwerpen. Deze masterclasses zijn gratis bij te wonen en online terug te kijken. In onze Kennisbank vind je bijvoorbeeld een masterclass over het beschermen van erfgoed in het omgevingsplan en over monumenten en natuurinclusiviteit. Begin dit jaar organiseerden we een masterclass over groen erfgoed, en in het najaar wordt een masterclass gehouden over gebouwd erfgoed voor medewerkers van vergunningen, toezicht en handhaving.

► **Benieuwd naar al onze masterclasses? Kijk op onze website en houd de nieuwsbrief in de gaten.**

► Netwerk voor nieuwe erfgoedprofessionals

Werk jij als erfgoedprofessional bij een gemeente, wil je je netwerk uitbreiden en de basics over erfgoedbeleid leren? Sluit je dan aan bij het Netwerk voor erfgoedprofessionals van het Steunpunt. Drie keer per jaar komt deze groep samen. We bespreken erfgoedthema's en wisselen ervaringen en informatie uit. De basis van de bijeenkomsten is onze syllabus, waarin kort en krachtig wordt uitgelegd wat een erfgoedprofessional allemaal moet kunnen en weten. De leden van het Netwerk weten elkaar ook buiten onze bijeenkomsten om goed te vinden, sommigen vergaderen regelmatig in kleine groepjes, en in de appgroep kun je terecht met praktische vragen over alle erfgoedzaken.

► **Deelnemen? Neem dan contact op met Romy Schuit.**

► Handreiking 'Regie op historische waterstructuren'

Historische waterstructuren maken onlosmakelijk deel uit van de geschiedenis en het karakter van ons landschap. Helaas is er nog onvoldoende besef van hun belang waardoor er vaak onzorgvuldig mee wordt omgegaan – met alle gevolgen van dien voor de verkavelingspatronen en het karakter van Noord-Holland. Deze handreiking biedt gemeenten de nodige handvatten om hun historische waterstructuren te inventariseren, te waarderen en waar nodig te beschermen. Duidelijk wordt gemaakt wanneer het dempen of verleggen van waterstructuren wel of niet gewenst of juridisch toegestaan is, en hoe gemeenten hierin kunnen handelen.

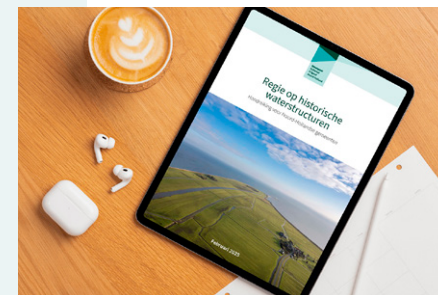
► **De handreiking is te downloaden vanaf onze website.**

► Steunpuntloket

Het loket is er voor alle medewerkers en bestuurders van Noord-Hollandse gemeenten met een erfgoedvraag. De adviseurs van het Steunpunt zijn eenvoudig te benaderen via onze website. Het zijn specialisten in gebouwd erfgoed, duurzaamheid, cultuurlandschap, archeologie, of erfgoed in relatie tot de Omgevingswet. Vragen over deze onderwerpen nemen wij kosteloos in behandeling, soms telefonisch of per mail, maar een afspraak maken is ook mogelijk. Indien nodig schakelen we externe expertise in om samen je vraagstuk op te lossen. Heb je praktische hulp nodig? Ook dat is mogelijk. Wij helpen bijvoorbeeld graag bij het nalezen van een nieuw beleidsstuk, een subsidieverordening of geven praktische tips over de organisatie van een inspraakavond.

► **Kunnen wij je helpen? Neem dan contact met ons op.**

“Erfgoed is niet alleen van
de erfgoedprofessionals
maar van iedereen”

In gesprek met **Nienke van Kuijeren**, beleidsadviseur erfgoed en archeologie bij de provincie Noord-Holland | Door **Lisa Timmerman** en **Inge den Oudsten**

Provinciale verhalen

De provincie Noord-Holland beheert een aantal rijke collecties die verhalen vertellen over het erfgoed. Via de Provinciale Atlas, Oneindig Noord-Holland en Huis van Hilde heeft ook het brede publiek toegang tot deze verhalen. We spreken met Nienke van Kuijeren, beleidsadviseur erfgoed en archeologie, over hoe zij kijkt naar meerstemmigheid in haar werk.

Publiekscommunicatie over erfgoed is de kern van jouw werk bij de provincie Noord-Holland. Hoe zit dat precies?

“Ik werk vanuit het provinciekantoor, ‘het Haarlemse’, en ‘het Castricumse’, ons archeologiemuseum Huis van Hilde. Daar houd ik me bezig met archeologische publicaties: van wetenschappelijke rapportages tot publieksbrochures voor de tentoonstellingen.

Ik werk met Huis van Hilde ook aan de online Canon van de Noord-Hollandse Archeologie die het verhaal vertelt van de geschiedenis van de provincie op basis archeologische kennis.

“In Haarlem houd ik me ook bezig met het uitdragen van geschiedenis, bijvoorbeeld in mijn rol als ambtelijk opdrachtgever van het online verhalenplatform ‘Oneindig Noord-Holland’. Dat platform hebben we ontwikkeld omdat we een plek zochten om de verhalen achter ons erfgoed te vertellen. Het is ondergebracht bij het Noord-Hollands Archief, zodat verhalen en beelden samenkomen. We proberen de verhalen altijd te linken aan een fysieke plek: een locatie op de kaart van Noord-Holland. Als een inwoner of toerist meer wil weten over een plek dan zijn de verhalen makkelijk te vinden. Samen met de redactie van Oneindig Noord-Holland denken wij na over thema’s, zoals provinciale monumenten, stolpen of dijken, om voor dat erfgoed meer zichtbaarheid en draagvlak te creëren.

“Ik werk ook aan de Provinciale Atlas Noord-Holland. Dat is een historische beeldcollectie die we als provincie al sinds 1866 hebben. Inmiddels bestaat de collectie uit zo’n 82.000 beelden. We hebben onder meer prenten, briefkaarten, foto’s, historische kaarten, kaartboeken en technische tekeningen. En wat echt gaaf is, bijna alles is gratis in hoge resolutie te downloaden. Je kunt er zo een behangetje van printen.”

Nienke van Kuijeren in de Kennemerduinen, vlak bij Haarlem, haar lievelingsplek in Noord-Holland: “Geschiedenis bepaalt je plek, letterlijk en figuurlijk. Haarlem ligt tussen het duinlandschap en het poldergebied. Ik ben mij daarvan altijd bewust.”

Jullie breiden de Provinciale Atlas jaarlijks uit met nieuwe beelden die in opdracht worden gemaakt. Hoe gaat dat in zijn werk?

“Al sinds de jaren negentig jaarlijks verrijken we onze collectie ieder jaar met een documentaire foto-opdracht. We vragen een gerenommeerd fotograaf om te reflecteren op een actueel beleids-thema. De fotograaf vangt zo het thema in een tijdsbeeld. In de Provinciale Atlas zie je door al deze fotoseries de ontwikkeling van de provincie door de jaren heen.

“Bijna al onze beelden zijn gratis in hoge resolutie te downloaden. Je kunt er zo een behangetje van printen”

“Sinds dit jaar doen we ons best om de foto-opdracht inclusiever vorm te geven. De Provinciale Atlas als geheel bevat veel beelden van mannen die gemaakt zijn door mannen. Geeft onze collectie daarmee hét beeld van de maatschappij weer, of is het slechts een selectie van die maatschappij?

“We hebben het Heritage Lab van de Reinwardt Academie gevraagd te onderzoeken hoe we de foto-opdracht van de atlas diverser kunnen maken. Zij wijzen ons erop dat dat onder andere afhangt van de keuze voor de fotograaf en van de criteria die we aan de opdracht koppelen. Hoewel de provincie het een belangrijk thema vindt, is het nog echt een ontdekkingstocht – we zullen het niet in één keer goed doen. Gelukkig is het binnen de provincie een breed gedragen thema: in het coalitieakkoord staat dat we onze diversiteit en inclusiviteit willen versterken.”

Ook in archeologische collecties is representatie een actueel thema. Op welke manier is er aandacht voor dit thema in ‘het Castricumse’?

“In Huis van Hilde proberen wij ook andere perspectieven te belichten. We werken nu aan een tentoonstelling over een Romeinse wachttoren bij Krommenie. Dan denken we goed na over het verhaal dat we vertellen. Traditioneel worden de Romeinen geportretteerd als helden die beschaving brachten. Maar je kunt je afvragen of dat narratief klopt. Waren zij niet ook bezetters?

Ze veroverden een gebied waar Germanen zichzelf prima reddden in het door water gevormde landschap. In de tentoonstelling willen we die verhalen bewust vertellen.”

Met het Verdrag van Faro wordt het betrekken van een breder publiek bij erfgoed in de wet verankerd. Kijken jullie daardoor anders naar meerstemmigheid?

“De provincie doet al langer dingen die binnen het Verdrag van Faro passen, zonder dat we het expliciet zo noemen. We maken de archeologische vondsten eenvoudig toegankelijk in Huis van Hilde en onze erfgoedverhalen zijn zichtbaar via Oneindig

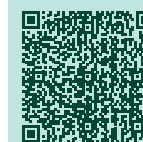
“Geeft onze collectie daarmee hét beeld van de maatschappij weer, of is het slechts een selectie van die maatschappij?”

Noord-Holland. Onze inzet om de Provinciale Atlas inclusiever te maken kun je ook zien als ‘Faro’. Maar de bevordering van meerstemmigheid is nog niet geformaliseerd in ons beleid.

“Ik vind dat we nog meer stappen kunnen zetten. Zo denken we nog teveel als ‘erfgoedprofessionals’ in de manier waarop we naar erfgoed kijken. Hoe neem je de waarde van erfgoed voor het publiek mee in je beleid? Erfgoed is niet alleen van de erfgoed-professionals maar van iedereen. Maar de gedachte dat erfgoed waarde heeft voor de samenleving is sterk verankerd in alles wat we doen.”

Van Kuijeren met een historische tekening van Adolf Melchior uit 1957. Melchior legde met aquarelpotlood de watertoren uit Overveen vast. De eind negentiende-eeuwse rijksmonumentale watertoren is ontworpen door Jan Schotel, een beroemd architect van watertorens.

Scan de QR-code voor meer informatie over de provinciale collecties.

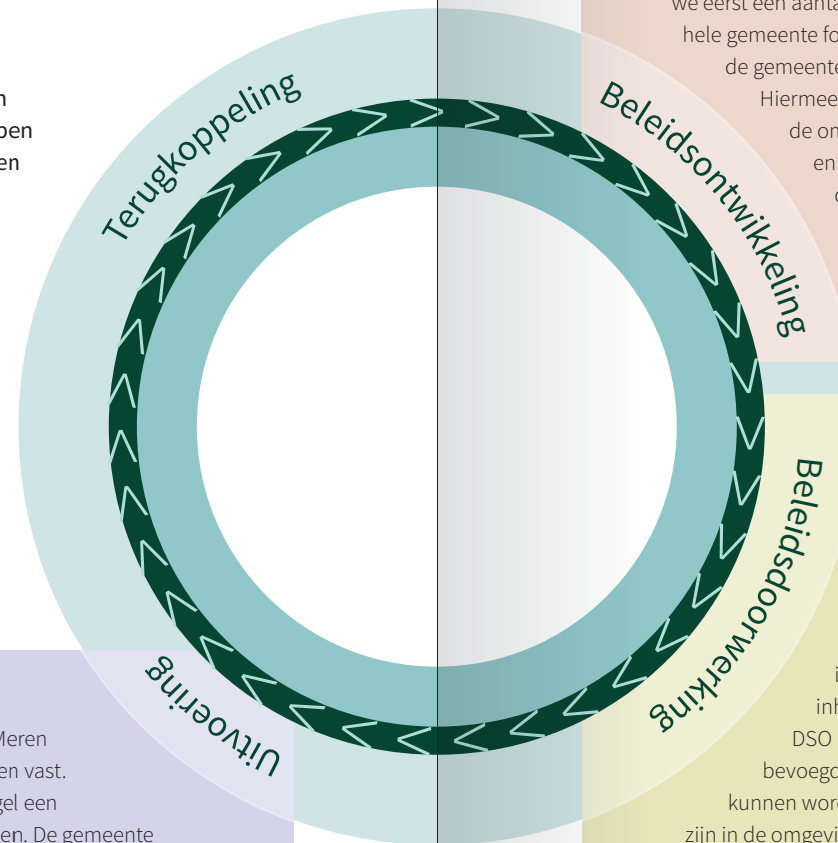

Instrumenten van de Omgevingswet in de gemeentelijke praktijk

Vormgeven aan de beleidspraktijk

De Omgevingswet voorziet gemeenten van instrumenten voor het borgen van hun erfgoedwaarden. Door verschillende instrumenten te combineren kunnen gemeenten hun beleidsdoelen het best verwezenlijken. De instrumenten hebben bovendien invloed op elkaar. In dit artikel drie voorbeelden van hoe gemeenten hiermee omgaan.

De ‘beleidscyclus’ voor het ordenen van de instrumenten van de Omgevingswet, laat zien dat het ontwikkelen, juridisch concretiseren, toepassen en evalueren van de beleidsdoelen een continu proces is. Het kwart rechtsboven gaat over het vormen van beleid, bijvoorbeeld een omgevingsvisie. Het deel daar recht onder gaat over de doorwerking van een visie in beleid, zoals een omgevingsprogramma of het omgevingsplan. In het gedeelte linksonder worden de regels uit de beleidsdoorwerking toegepast, door burgers of overheden. Het stuk daarboven gaat over de terugkoppeling: door middel van monitoring en evaluatie wordt gekeken of de beleidsdoelen aangescherpt moeten worden en/of de instrumenten op de juiste manier worden ingezet.

Beleidsregel kerken in transitie, Gooise Meren

Op 21 februari 2025 stelde de gemeenteraad van Gooise Meren een beleidsregel voor de herbestemming van gebedshuizen vast. Samen met de kerkvisie (ook 2025) vormt de beleidsregel een afwegingskader voor het herbestemmen van kerkgebouwen. De gemeente wil het liefst maatschappelijke functies in kerkgebouwen stimuleren, zodat ze zoveel mogelijk toegankelijk blijven voor het grote publiek. Het bijzondere van de beleidsregel is dat de gemeente niet alleen sturing kan geven aan een ontwikkeling bij een functiewijziging, maar ook als er alleen een gebruikswijziging plaatsvindt en er geen fysieke wijzigingen nodig zijn. Thijs van Roon, beleidsadviseur erfgoed bij Gooise Meren: “Met de beleidsregel kunnen we systematisch aanvragen beoordelen en scheppen we vooraf duidelijkheid bij eigenaren en toekomstige eigenaren over de gebruiksmogelijkheden. Ook helpt het bij het begeleiden en waarderen van de kerkgebouwen die geen monumentale status hebben. Nu is de beleidsregel ‘op de oude manier’ vastgesteld en gepubliceerd. Later, als het definitieve omgevingsplan wordt gemaakt, zal de beleidsregel daarin landen.”

Omgevingsvisie, Den Helder

De omgevingsvisie van de gemeente Den Helder ‘Koers op een sterke thuishaven’ is in september 2023 vastgesteld door de gemeenteraad. Ingmar Zwier, senior adviseur ruimte, was betrokken bij het proces. “In tegenstelling tot de meeste andere gemeenten hebben we eerst een aantal deelgebieden als pilot gebruikt, voordat we de grote lijnen voor de hele gemeente formuleerden. Voor het bepalen van de centrale uitgangspunten liet de gemeente de gebiedsbiografie ‘Den Helder – Zeestad op het wad’ opstellen.

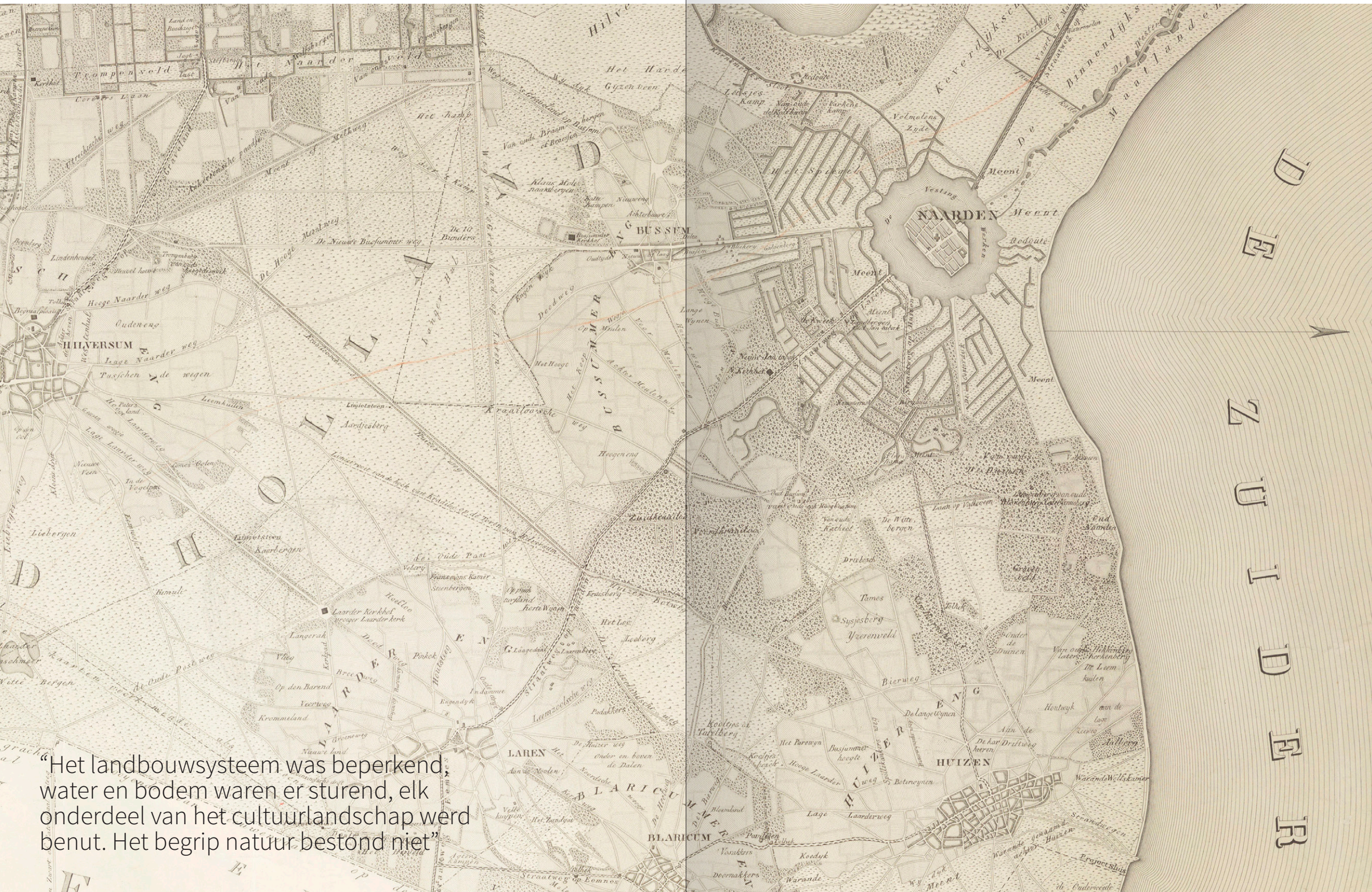
Hiermee is omgevingskwaliteit met inbegrip van erfgoed als vanzelfsprekend in de omgevingsvisie terechtgekomen. De gemeente heeft inwoners, ondernemers en maatschappelijke organisaties uitgebreid betrokken bij het maken van de omgevingsvisie. De meerwaarde was dat we goed konden aansluiten op de praktijk. Momenteel wordt de visie in beleid omgezet, bijvoorbeeld met een nieuwe nota omgevingskwaliteit, waar erfgoed een wezenlijk onderdeel van uitmaakt.”

Erfgoedprogramma, Bergen

De gemeente Bergen werkt aan een thematisch programma voor cultureel erfgoed. Ceciel Nyst, beleidsadviseur erfgoed bij de gemeente, vertelt: “Het instrument ‘programma’ is gericht op concrete uitvoering van beleid en is een uitwerking van de ‘Omgevingsvisie Gemeente Bergen’. Omdat Bergen – net als de meeste andere gemeenten in Nederland – nog geen vrijwillig programma kent, is het zoeken naar de juiste vorm, de bestuurlijke betrokkenheid en de inhoud. Het programma moet bijvoorbeeld makkelijk vindbaar zijn in het DSO [Digitaal Stelsel Omgevingswet]. Bestuurlijk gaat het om een collegebevoegdheid, waardoor aanpassingen aan het programma sneller doorgevoerd kunnen worden dan als die door de raad moeten worden behandeld. Voor de inhoud zijn in de omgevingsvisie aanknopingspunten te vinden. Deze worden uitgewerkt in zes categorieën waarna participatie plaatsvindt met collega’s en bewoners, van jong tot oud. Voor de inhoudelijke onderwerpen denken we aan drie lijnen: erfgoed beschermen, erfgoed ontwikkelen met behoud van identiteit van de kernen en erfgoed delen.”

Scan de QR-code voor achtergronden en beleidsdocumenten bij dit artikel.

“Het landbouwsysteem was beperkend, water en bodem waren er sturend, elk onderdeel van het cultuurlandschap werd benut. Het begrip natuur bestond niet”

Cultuurhistorie in agrarische gebiedsprocessen

Van gebiedsgericht naar gebiedseigen

I Door **Marinke Steenhuis**, SteenhuisMeurs, bureau voor cultuurhistorie en gebiedsontwikkeling

In landelijke gebieden waar de noodzaak tot stikstofreductie tot spanning heeft geleid, ontwikkelde SteenhuisMeurs, een aanpak om vanuit cultuurhistorie gebiedsprocessen op gang te krijgen en te verdiepen. Door een synthese van cultuurhistorische bronnen en inzichten uit de samenleving, ontstaat een andere, gebiedseigen duiding van landschap en gemeenschap, toegesneden op de cultuur en mentaliteit van een plek.

Terwijl de landelijke discussie over het stikstofprobleem nog in volle gang was, realiseerden de provincies Overijssel en Gelderland zich al dat er in de gebiedsprocessen in hun landelijke gebieden een stap vergeten werd in de benadering van de agrarische gemeenschappen. Een stap die eigenlijk aan het begin van elk gebiedsproces thuishoort: archiefonderzoek naar de historische ontwikkeling van bodem, waterbeheersing, landschap, ruilverkaveling en culturele patronen van bewoning en gebruik.

Daarbij wordt goed gekeken naar de historische ontwikkelingen in de relatie tussen overheid en burger, omdat die relatie in het heden op spanning lijkt te staan. Daarna volgt in het onderzoek een serie diepte-interviews op boerderijen en met provincie, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en het waterschap. De beleving vanuit de inwoners en de wensen van overheden en gebiedspartijen komen zo in beeld.

Door deze inzichten te combineren ontstaat inzicht in de landschapsontwikkeling, maar ook in de waarden en overtuigingen in een gebied. Op de publiekspresentatie leidt dat beeld tot een gevoel van erkenning, ontspanning en ruimte voor verandering. Vanuit een neutrale houding wordt geluisterd naar verhalen en zorgen en gelet op terugkerende patronen. Want het zijn juist de patronen, zowel landbouwkundig als in de groep, die mogelijk opnieuw ingezet kunnen worden. Ze horen immers bij de gemeenschap.

Het veertiende-eeuwse Broek in Waterland, net boven Amsterdam, is een rijksbeschermd stadsgezicht. De verkavelingspatronen rondom het dorpje vertellen de geschiedenis van het landschap. De kleine langwerpige kavels (onderaan en achter het dorp) zijn kenmerkend voor veenontginningen, linksboven de grotere percelen van droogmakerij Noordmeer.

Geen boer is hetzelfde

Noord-Holland telt 266.200 hectare aan landoppervlak. Een achtste deel daarvan is Natura 2000-gebied. Het zijn gebieden als het Wormer- en Jisperveld, het Naardermeer, de duinen van Texel, Kennemerland en Schoorl. Aan de randen van deze natuurgebieden staat de gangbare landbouw onder druk, mede doordat er onder landbouwminister Braks in de jaren tachtig een 'koude' grens werd getrokken tussen landbouw en natuur.

De Natura 2000-gebieden vormen een categorie met eigen regels en doelen, net als de stikstofuitstoot, de bijdrage van de verschillende (industrie)sectoren en de gewenste afname van de veestapel. Uiteraard wordt er in deze stapeling van opgaven gebiedsgericht gewerkt. Maar wordt er ook gebiedseigen gewerkt, vanuit de eigenschappen van de lokale gemeenschap, die soms per dorp verschillen?

Het beeld is ontstaan dat 'het buitengebied' overal ongeveer hetzelfde in elkaar steekt, dat je een generieke benadering kan loslaten op elke agrarische gemeenschap. Maar geen boer is hetzelfde

De rol van de overheid is sinds de Franse tijd op nationale schaal steeds uniformer geworden. Sinds de planeconomie van na de Tweede Wereldoorlog en zeker sinds de ruilverkavelingen is het beeld ontstaan dat 'het buitengebied' overal ongeveer hetzelfde in elkaar steekt, dat je een generieke benadering kan loslaten op elke agrarische gemeenschap. Maar geen boer is hetzelfde. Want onder de moderne ingrepen leven in de lokale gemeenschappen vaak nog de oude wetmatigheden van de voorouders, regels en gebruiken die samenhangen met de occupatiegeschiedenis van het gebied.

Bodem als verdienmodel

Allereerst is er de bodem. Kort gezegd het verschil tussen zand en veen, dat ook in Noord-Holland aanwezig is. Het Gooi hoort als uitloper van de Utrechtse Heuvelrug bij de zandgronden, waar eeuwenlang een duidelijke orde gold in grondgebruik en zelfregie. Mest voor op de essen werd geproduceerd door schapen op de collectieve agrarische heidegronden. Erfgooiers hielpen elkaar bij de oogst en bewaakten hun collectieve gronden zorgvuldig. Het land-

bouwsysteem was beperkend, water en bodem waren er sturend, elk onderdeel van het cultuurlandschap werd benut. Het begrip natuur bestond niet. Vanaf 1850 veranderde dit evenwicht radicaal. De zandgronden moesten profijtlijker gemaakt en verdeeld worden, een gedachte die uiteindelijk wettelijke grondslag kreeg in de Markewetten van 1886. Boeren organiseerden zelf de verdeling. Kapitaalkrachtige families en vers opgerichte natuurorganisaties uit de steden kochten grote delen van de heidegronden om er bos te planten en landgoederen te stichten waarmee zij – onder de Natuurschoonwet 1928 – fiscaal voordeel genoten. Het Goois Natuurreservaat was voorheen collectief eigendom van boeren. ‘Eén van de meest kenmerkende eigenschappen in het karakter van den Gooier, is wel diens strijdvaardigheid, welke – hoe zou het ook anders mogelijk zijn – wel eens afzakt in vechtlust. Zij moesten hun eens verkregen rechten handhaven.’ (Vos, 1938) In de publieke perceptie van rond 1900 werden deze gebieden van woest tot waardevol – de salonfähige schilderijen van de Haagse school versterkten dat beeld. De beleidscategorie ‘natuur’ die behouden moest worden, was geboren. Hier ligt de oorsprong van een gevoel van verlies bij zowel de agrariërs als natuurpartijen.

Elke geslaagde gebiedsontwikkeling begint met de vergeten stap nul: het erkennen van de gebiedseigen patronen van landschap en gemeenschap

Boeren voelen zich vervreemd van hun ooit collectieve gronden en werken ‘om de natuurgebieden heen’. Bij de natuurorganisaties wordt juist gedacht vanuit de natuurgebieden en bestaan zorgen om verlies van biodiversiteit. Ziedaar een verklaring voor de zo schadelijke polarisatie tussen landbouw en natuur. Voor de veenbodem gold een ander verhaal. Deze gronden werden door de eeuwen geteisterd door overstromingen en oeverafslag en de vorming van grote meren door de turfwinning. De bodem als verdienmodel, want vervolgens werden die meren weer drooggemalen. Hier leefden mensen met de eeuwige dreiging van het water, en zorgden waterschappen met (boeren) bestuurders voor droge voeten en goede oogsten. Boeren hadden met elkaar van doen zolang hun kavels in hetzelfde peilvak lagen. Al vroeg waren ze als boer eigen baas, de nadruk lag op het eigen bedrijf, niet – zoals op de zandgronden – op de uit noodzaak geboren collectiviteit.

Historische schoolplaat over de omgang met ingepolderd land. Het oude land is herkenbaar aan zijn historische bebouwing en kronkelende wegen: het water en de bodem zijn hier sturend voor de inrichting. Links het nieuwe, vers ingepolderde land, te zien aan de grote kavels en rechte wegen. De prent werd tussen 1950 en 1955 gemaakt door ontwerpersduo Andriessen en Roobeek (Anro), in opdracht van uitgeverij Wolters.

De stad bepaalt

Intussen bloeiden steden, mede dankzij de turf, de melk en kaas en het personeel van het land. Zo ontstond mede de klassiek geworden kloof tussen stad en platteland. De stad bepaalde. Vanaf de veertiende eeuw kende Waterland een steeds bloeiender internationale zeevaart en daardoor een zelfstandige, protestante mentaliteit onder de bevolking. Die handelsvaart werd door Amsterdam de nek omgedraaid, Waterland werd een melkschuur voor de stad. De droogmakerijen werden opgezet als stedelijke investering. Ook in andere delen van de regio bepaalde Amsterdam de omgang met het landschap. Grote delen van de duinen zijn op de kadastrale kaart van 1832 al in handen van rijke stedelingen. Het buitengebied werd een belegging en een canvas om het Noordzeekanaal doorheen te trekken, in opdracht van de stad. De inundatievelden van de Stelling van Amsterdam liggen ruim om Amsterdam heen zodat het omringende platteland de hoofdstad voor zes maanden voedsel (melk, kaas, tarwe), water en brandstof kon leveren. De droogmaking van de Haarlemmermeer maakte een eind aan belangrijke scheepvaartroutes en de pionierssamenleving werd in de jaren twintig beschreven als een vijandige jungle vol armoede, (moeras)ziekten, kindersterfte en drankzucht. Het Naardermeer zou in 1904 een Amsterdamse vuilnisstortplaats worden want het was een complex van ‘waardeloze, onvruchtbare’ plassen. Het vervolg is bekend: de protestactie van de Amsterdamse schoolmeester en natuurbeschermer Jac. P. Thijsse leidde in 1905 tot de oprichting van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten. Zowel de plannen tot demping met afval van het Naardermeer als het behoud ervan kwamen uit de stad.

In de Zaanstreek ligt het weer anders. De eeuwenlange Zaanse traditie van werken voor een baas verklaart waarom het socialisme in de Zaanstreek er stevig wortel kon schieten. Dat kwam mede door de voorvechters in de ‘rode’ Zaanstreek, waar de SDAP in 1919 een meerderheid in de raad verkreeg. ‘Varen met vracht, bakken van scheepsbesluit, houtzagen en olieslaan, gort en rijst-pellen waren typisch Zaanse beroepen. Iedere molen vormde een eigen arbeids- en belangengemeenschap. (J.P. Smits in tijdschrift *Mens en Maatschappij* 1945)

Stap nul

Elke geslaagde gebiedsontwikkeling begint met de vergeten stap nul: het erkennen van de gebiedseigen patronen van landschap en gemeenschap. Die waarden en overtuigingen zijn gestold in de fysieke ruimte en in de bewoners. Om in een gebiedsproces op een constructieve manier verder te kunnen, is de laag van de waarden en overtuigingen van belang. In elk gebied is die zoals we zagen weer anders. De hier geschetste aanpak van een

gebieds- én een gemeenschapsduiding geeft ontspanning en ruimte in stroeve gebiedsprocessen. Vaak is het geen onwil om te veranderen, maar onzekerheid en ook wel het gevoel gestraft te worden voor het meegaan met de mogelijkheden die de overheid en de agrarische sector boden – of opdrongen. De kracht van gemeenschappen kan ingezet worden om veranderingen vorm te geven en om aan te sluiten op bestaande patronen die opnieuw gebruikt kunnen worden. Het gebiedseigene geeft condities waarbinnen de opgaven kunnen worden aangepakt. Het gaat niet alleen om de fysieke opgave in bodem en landschap, maar misschien nog wel meer om het werken vanuit de cultuur van het landelijk gebied.

Scan de QR-code voor de bronnen bij het artikel.

Monumentaal vastgoed in gemeentelijk bezit

Balanceren met erfgoedkarakter

Gemeenten hebben allerlei vastgoed in bezit, zoals scholen, sporthallen, gemeentehuizen en kantoren. Een deel zijn monumenten. Biedt deze status kansen of vormt hij vooral een uitdaging? *Ode* sprak met vastgoedmedewerkers van de gemeenten Den Helder, Medemblik en Haarlemmermeer.

Gemeenten hebben een vastgoedportefeuille, die zij onderscheiden in een kernportefeuille en een niet-kernportefeuille. Panden in de kernportefeuille dragen bij aan het realiseren van gemeentelijke beleidsdoelstellingen, zoals de eigen huisvesting of die van maatschappelijke organisaties. Het overige vastgoed behoort tot de niet-kernportefeuille en mag worden verkocht.

Afspraken over behoud

Alle drie de gemeenten hebben monumenten in hun kern- en niet-kernportefeuilles. Hun inzet is gericht op behoud en blijvend gebruik van het erfgoed. Zo geeft de gemeente Haarlemmermeer enkele forten in erfpacht uit en wil ze het voormalige raadhuis (een rijksmonument) in eigendom houden, bij voorkeur met een voor het publiek toegankelijke functie zoals horeca. Tegelijkertijd sluiten de gemeenten verkoop van monumenten niet uit. Wel vraagt dit om een zorgvuldige afweging en een uitgebreider proces. In Medemblik worden bij verkoop bijvoorbeeld kwalitatieve verplichtingen in de koopovereenkomst opgenomen, waaronder een instandhoudingsplicht en het gedogen van werken, een antispeculatiebeding en een kettingbeding. Hierdoor blijven afspraken over behoud ook bij doorverkoop van kracht. Bovendien heeft de gemeente het eerste recht op terugkoop.

“Een monumentaal gebouw moet wel functioneel zijn en voldoen aan moderne eisen. Soms moet je op het scherp van de snede balanceren” – Ben Vegter, Den Helder

Visuele waarde en gebruik

De monumentale status van een pand vraagt speciale aandacht van de gemeente. Onderhoud en (her)ontwikkeling kosten vaak meer, terwijl ingrepen in het gebouw hooguit beperkt zijn toegestaan. Technisch adviseur bij de gemeente Den Helder Ben Vegter wijst op het spanningsveld tussen de visuele waarde en het praktische gebruik. Bijvoorbeeld als het gaat om de zichtbaarheid van historische balken of de bereikbaarheid van technische ruimtes op de zolders van monumenten. “Je wilt respectvol omgaan met het monumentale karakter, maar tegelijkertijd moet een gebouw wel functioneel zijn en voldoen aan moderne eisen. Soms moet je op het scherp van de snede balanceren.”

V.l.n.r.: **Maarten Mica**, **Ben Vegter** en **Matthias Vellekoop** op de toren van de vijftiende-eeuwse Bonifaciuskerk in Medemblik. De toren, gemeentelijk bezit, is 71 meter hoog en heeft muren van 2 meter dik. Uitzicht op het IJsselmeer, met links het stadhuis van Medemblik, een ontwerp van ‘baksteenarchitect’ A.J. Kropholler.

Maar erfgoed is ook een kans. Het versterkt de identiteit van een gemeente en draagt bij aan de kwaliteit van de leefomgeving. In Den Helder werkt de gemeente bijvoorbeeld samen met een lokale erfgoedvereniging aan het behoud van een monumentale school in Julianadorp. Op initiatief van de vereniging werd het pand tot monument benoemd en opgeknapt. Nu zoekt de gemeente samen met de erfgoedvereniging naar een nieuwe bestemming waarvan ook het dorp profiteert.

In Haarlemmermeer wordt boerderij De Stad Zaandam door de gemeente verkocht en krijgt een sociaal-maatschappelijke bestemming. Ambtenaren van vastgoed en erfgoed werkten samen om een cultuurhistorisch onderzoek en transformatiekader op te stellen, waardoor de monumentale waarden behouden blijven en bijdragen aan de toekomstige functie van het pand.

Exploitatie

Het exploiteren van erfgoed is vooral ook een financieel vraagstuk voor de afdelingen vastgoed. Teammanager bij de gemeente Haarlemmermeer Matthias Vellekoop: “De onderhoudskosten zijn hoog maar een hoge huurprijs verkleint de doelgroep. Bovendien stuit je bij monumenten regelmatig op onverwachte problemen, zoals houtrot die tijdens schilderwerk aan het licht komt. Daarbij is monumentaal vastgoed niet onze corebusiness. Ons vastgoedbeleid richt zich in de eerste plaats op gebouwen met een sociale of maatschappelijke functie.”

“Onze kerktorens zijn eigenlijk tijdscapsules, stille getuigen van eeuwen gemeentelijke geschiedenis. Het bijzondere is dat wij als beheerders in feite slechts passanten zijn”

– Maarten Mica, Medemblik

Sommige monumenten, zoals kerktorens, lenen zich simpelweg niet voor exploitatie. De gemeente Medemblik beheert bijvoorbeeld zeven kerktorens. Dit is een erfenis uit de tijd waarin torens als een publiek goed werden beschouwd vanwege hun functie als uitkijktoren en oriëntatiepunt. De gemeenteraad besloot na het opstellen van een kerkvisie om de torens op te nemen in de kernportefeuille en in bezit te houden tot zich een functie voordoet die past bij de erfgoed-, bouwkundige en stedenbouwkundige waarden van de toren. Pas als de gemeente overtuigd is van een zorgvuldige omgang met een toren, wordt verkoop in overweging genomen.

Beheerder vastgoed van de gemeente Medemblik Maarten Mica: “Onze kerktorens zijn eigenlijk tijdscapsules, stille getuigen van eeuwen gemeentelijke geschiedenis. Het bijzondere is dat wij als beheerders in feite slechts passanten zijn. Je let er maar even op, net zoals al die beheerders voor ons en hopelijk na ons. Je vindt er geen kantoren, gymzalen of huurders, maar soms wel een kerkuil die er een nest heeft. We plaatsen er inmiddels zelfs nestkasten voor, zodat ook zij een veilig heenkomen hebben. In onze vastgoedportefeuille die vooral uit functionele panden bestaat, zijn deze torens een leuke uitzondering.”

Monumenten zijn niet de corebusiness van gemeentelijke afdelingen vastgoed. Toch zijn ze vaak enorm bepalend voor de leefomgeving van de inwoners van de gemeente.

Nauwe samenwerking

Het complexe beheer van monumentaal vastgoed vereist nauwe samenwerking tussen de afdelingen vastgoed en erfgoed.

Om te komen tot een balans tussen het behoud van monumentale waarden, het maatschappelijke, maar ook het financiële rendement van hun vastgoedportefeuille, worden soms monumenten verkocht. Door daarbij voorwaarden te stellen, kunnen gemeenten de instandhouding van de monumentale waarden waarborgen.

Voor dit artikel sprak *ode* met: **Ben Vegter** (technisch adviseur vastgoed Den Helder) en **Daphne Stechweij** (beleidsadviseur erfgoed en cultuur Den Helder); **Maarten Mica** (beheerder vastgoed en havens Medemblik) en **Samira Paarlberg** (beleidsmedewerker erfgoed en archeologie Medemblik); **Matthias Vellekoop** (teammanager Vastgoed, Grond- en Vastgoedzaken Haarlemmermeer) en **Asja Boon** (beleidsadviseur cultureel erfgoed Haarlemmermeer).

“Ik kwam de bewoners enthousiast vertellen over hoe bijzonder de Post 65-architectuur was. Maar ja, dat wisten zij natuurlijk zelf ook al”

Op weg naar erfgoed cowaardenen

Gewoon het gesprek voeren

De manier van erfgoed waarderen, en wie dat doen, is in beweging. Voorheen waren het vooral erfgoedprofessionals die waarden of 'ordes' toekenden, en daarmee het beschermingsinstrumentarium bepaalden. Nu willen steeds meer gemeenten aan de slag met het 'participatief waarderen van erfgoed'. Bewoners mogen daarbij meebeslissen over de regels.

Deze ontwikkeling wordt mede gestimuleerd door het programma Faro. Faro stelt de mens en de samenleving en hun relatie met erfgoed centraal. Het zijn immers mensen die betekenis geven aan erfgoed – en het is dat iedereen die dat wil, niet alleen toegang heeft tot erfgoed maar ook kan meebepalen wat erfgoed is, hoe ermee wordt omgegaan en wat beschermenswaardig is. Wat is hierin de stand van zaken en hoe werkt dit in de praktijk?

Participatief waarderen

Willemijn van Helbergen maakte in 2022 het onderzoeksrapport 'Verkenning Participatief Waarderen' in opdracht van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. In het rapport, over het inventariseren, waarderen, selecteren en aanwijzen van erfgoed, formuleert ze op basis van interviews met professionals en literatuuronderzoek wat wordt verstaan onder participatief waarderen: namelijk echt met bewoners in gesprek gaan over wat monument of beeldbepalend erfgoed moet worden en welke regels daarbij horen. In haar rapport beschrijft ze de meerwaarde van participatie, in welke situaties dat toegepast kan worden en welke methodieken passend zijn. Uit haar interviews leerde ze dat de meeste professionals het vanzelfsprekend vinden om de samenleving meer te betrekken en zij onderschrijven de meerwaarde van participatief waarderen. Het draagt in de erfgoedsector bij aan nieuwe kennis en inzichten, bewustzijn en draagvlak. En de samenleving profiteert door de bijdrage aan identiteitsvorming, erkenning en verbondenheid. Toch wordt participatief waarderen nog niet breed toegepast.

Jouke van der Werf (rechts) in gesprek met bewoners van de naoorlogse wijk Poelenburg in Zaandam: "In Poelenburg onderzoeken we hoe bewoners een wijk gebruiken en plekken waarderen. Terwijl stedenbouwkundigen en beleidsmakers een plek als 'kijkgroen' identificeren, zeggen bewoners dan juist dat ze er veel gebruik van maken."

Praktijkvoorbeelden

Inmiddels heeft een aantal gemeenten de eerste stappen gezet op het vlak van cowaarden en zelfs het gezamenlijk opstellen van regels. Bijvoorbeeld in de wijk Vier Vierkanten in Alkmaar-Noord, waar de meerderheid van de eigenaren wilde dat hun buurt een gemeentelijk beschermd stadsgezicht werd om zo de uitstraling van het geheel te beschermen. Onder leiding van professionals stelde een groep bewoners de criteria en regels samen, die ter goedkeuring aan de overige bewoners werden voorgelegd. Uiteindelijk besloot de gemeenteraad tot aanwijzing van de wijk als beschermd stadsgezicht, inclusief de door de bewoners opgestelde regels. In Almere kregen bewoners ook een bepalende rol in de waardering en het behoud van hun erfgoed. Zo werden in een participatietraject criteria vastgesteld waaraan het erfgoed van de stad getoetst kan worden en bepaald kan worden of een object, structuur of landschap de status verdient van gemeentelijk monument of beschermd stadsgezicht.

Cowaarden ondermijnt de deskundigheid van de erfgoedprofessional niet, eerder verrijkt het die

Eerder betrekken

Ook Zaandam en Nieuwegein zijn begonnen met het betrekken van bewoners bij het waarderen van hun omgeving en erfgoed. Jouke van der Werf, visiespecialist Erfgoed bij de gemeente Zaanstad, en Sarah Gresnigt, adviseur Erfgoed bij de gemeente Nieuwegein, vertellen over hun praktijkervaring op het gebied van participatieve waardering en bescherming van erfgoed. Van der Werf leerde het toekennen van waarden aan erfgoed bij de gemeente Amsterdam waar hij eind jaren negentig betrokken was bij het landelijke Monumenten Inventarisatie Project (MIP). Daarna hielp hij bij het opstellen van de ordekaarten van Amsterdam-West en die van de negentiende-eeuwse ring. Van der Werf denkt met plezier terug aan deze periode waarin hij samen met collega's de straat op ging en pandje voor pandje analyseerde om een 'orde' 1, 2 of 3 toe te kennen. Zo ontstond een waarderingskaart die nog steeds de onderlegger vormt voor het ruimtelijke kwaliteitsbeleid in de hoofdstad. Bij het MIP ervaaarde hij echter ook dat bewoners soms boos en bezorgd waren als hun bezit werd aangewezen als monument. Hij vroeg zich achteraf af waarom de kennis van de bewoners niet was meegenomen, en besepte dat dat voor alle partijen tot meer had geleid.

Sarah Gresnigt kwam in 2021 bij gemeente Nieuwegein werken, waar het college net had besloten om Post 65-architectuur te inventariseren en mogelijk als monumenten aan te wijzen. In een serie gesprekken met eigenaren van jong erfgoed bleek echter dat er meer weerstand was dan gedacht. Gresnigt legt uit dat ze nu allerlei ideeën heeft over hoe ze zo'n proces anders in zou steken. Bijvoorbeeld door vooraf duidelijker te zijn over wat ze precies komt doen en de kennis van eigenaren of bewoners beter te integreren in het proces. Uiteindelijk kwam het maar tot één aanwijzing: De Blauwe Brug uit 1979 – voor veel Nieuwegeiners een opvallend en onmisbaar onderdeel van de doorgaande route van Jutphaas naar Vreeswijk en een belangrijke verbinding tussen de oude elementen in de jonge stad.

'New town' Nieuwegein staat bekend om zijn bijzondere Post 65-architectuur. Het wijkje De Zwaluw, ontworpen door architect Jan Verhoeven, is een voorbeeld van het structuralisme, door zijn geometrische structuur en het complexe systeem van binnen- en buitenruimtes. De vormentaal is geïnspireerd op de Amsterdamse school, bijvoorbeeld herkenbaar in de bakstenen torentjes en de dakpannen die op de gevel worden doorgetrokken.

Het maakte Gresnigt duidelijk dat bewoners en eigenaren soms heel andere zaken waarderen dan professionals en ook dat zij andere kennis meebrengen.

Ruimte om elkaar te vinden

Die plaatselijke kennis is een aanvulling op die van de erfgoedprofessional, vindt ook Van der Werf. Want behalve architectonische en stedenbouwkundige waarden zijn er ook belevingswaarden en gebruikswaarden. Hij vergelijkt het met het plaatsen van een burgerlid in een commissie omgevingskwaliteit: zij weten vaak wat er speelt op een bepaalde plek, hoe die ervaren wordt en hoe die door de tijd heen veranderd is. Gresnigt merkte dat ook in de wijk Doorslag. Ze vertelt: 'Ik kwam de bewoners enthousiast vertellen over hoe bijzonder de Post 65-architectuur was. Maar ja, dat wisten zij natuurlijk zelf ook al – daarom wonen ze daar.' Daarnaast hebben bewoners praktische kennis over de architectuur, over het materiaalgebruik en hoe is om in een jarenzeventigwijk te wonen. Haar ervaring leert dat er altijd wel ruimte is om elkaar te vinden. Dat je na een goed gesprek de regels zo kan insteken dat mensen zich daarachter kunnen scharen en de meer-

Bewoners en eigenaren waarderen soms heel andere zaken dan professionals en zij brengen ook andere kennis mee

waarde ervan inzien. Want mensen willen zelf ook niet dat hun burens Trespa-platen op hun gevel plakken als daar houten betimmering zat. Cowaarden ondermijnt de deskundigheid van de erfgoedprofessional niet, eerder verrijkt het die, meent Van der Werf. Verschillende kennisvormen komen bij elkaar. In zijn ogen verandert de rol van de erfgoedprofessional in die van een ondersteuner, verbinder en facilitator. Zoals de rol van de overheid dat onder de Omgevingswet ook wordt – de erfgoedprofessional wordt meer regisseur dan bepaler.

De wijk in

Van der Werf was betrokken bij Poelenburg en Het Kalf in Zaandam. Op zijn verzoek bevroeg een team onder leiding van sociaal geograaf Ivan Nio bewoners van Poelenburg over wat zij waarderen in hun wijk. De schat

aan informatie die zij ophaalden, krijgt een plek in het transformatieproces van de naoorlogse wijk. Onlangs trok Nio met ambtenaren vanuit allerlei disciplines de wijk Het Kalf in om met bewoners in gesprek te gaan. Het was voor iedereen een eyeopener. Na afloop zei Nio: 'Dit moeten we eigenlijk aan het begin van ieder gebiedsontwikkelingsproject doen.'

Gresnigt, die in een jarenzeventigwijk woont, vraagt zich regelmatig af hoe ze zou willen dat zo'n proces in haar wijk zou gaan. Daarmee verplaatst ze zich in de rol van de bewoners. 'Als ambtenaren hebben we allemaal een expertise maar de bewoners ook', zegt zij. 'Het is te makkelijk om ze een-dimensionaal te zien als inwoner van een wijk, en dus niet als expert. Maar door daar al jaren te wonen, kennen ze die huizen door en door.'

Leerpunten en tips

Behalve het voeren van het goede gesprek met bewoners benadrukken beide erfgoedambtenaren het belang van transparantie en een heldere agenda. Wees duidelijk over wat je komt doen en wat je met informatie van bewoners gaat doen. Daarnaast is het cruciaal om als ambtenaar een duidelijke opdracht mee te krijgen, gedragen en gesteund door de politiek, zodat je weet wat je gaat doen en zelfverzekerd de buurt in gaat.

Timing is ook van belang: wanneer ga je met participatie aan de slag?

Aan het einde van een proces heeft het vaak geen zin meer. Communiceer steeds waar je staat in het proces en koppel in iedere fase terug.

Van der Werf adviseert om vaker naar buiten te gaan en samen met mensen plekken te beschrijven. En als je de wijk in gaat, leg dan eerst contact met de sociale wijkmanagers. Zij kennen de plekken en de mensen, zij weten wat er leeft.

Gresnigt raadt aan om zelf ook even inwoner te zijn en je te verplaatsen in het perspectief van de eigenaar of de bewoner. Praat van mens tot mens in plaats van als ambtenaar tot burger. En wees je ervan bewust dat als het gaat over hun tijd en hun portemonnee, ze heel andere prioriteiten hebben.

Ruimte maken

Wanneer je met participatief waarderen aan de slag gaat moet dingen loslaten, zeggen beiden. Het is belangrijk om je lerend op te stellen. Van der Werf noemt dat 'onzekervaarigheid'. Daarmee doelt hij op het durven niet-weten en het gesprek aangaan met de betrokken bewoners, ook al zijn er nog onzekerheden. Dat heeft cowaarden letterlijk in zich: ruimte maken voor andere inzichten en andere perspectieven.

Sarah Gresnigt op de Weverbrug in Nieuwegein. De brug verbindt de jarentachtigwijk Doorslag met het nieuwe stadscentrum City. Het contrast tussen de kleinschaligheid van de bloemkoolwijk en het centrum is groot. De overgang wordt verzacht door de hoogste bebouwing in de wijk (vijf lagen) en deze typische jarentachtigbrug.

Scan de QR-code om verder te lezen over participatief waarderen.

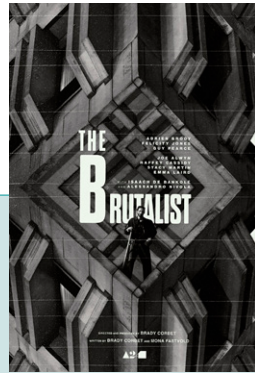
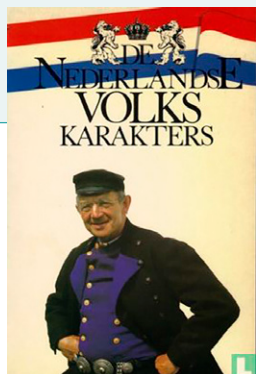

Pieter Terpstra

De Nederlandse volkskarakters (1987), een bewerking van het gelijknamige boek van P.J. Meertens en A. de Vries (red.) uit 1938

Wie de identiteit van een plaats of streek wil kennen, verdiept zich behalve in de ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis ook in het veranderende volkskarakter. Uit dit boek blijkt dat de Noord-Hollander anno 1938 net zo divers is als het provinciale landschap. Toch veroorzaken economische en demografische ontwikkelingen steeds meer eenvormigheid. Zo was de Gooier van het 'Larense type' – oorspronkelijk 'een vroom, verdraagzaam en beminnelijk mens, tevreden met zijn vrij eenvoudig bestaan en met weinig hang naar het nieuwe' – toen al verdwenen door de invasie van forensen. Welke lokale karaktereigenschappen zijn er tegenwoordig te onderscheiden? Dat vraagt om een nieuwe boekbewerking.

Victorien Koningsberger

Brady Corbet

The Brutalist (2024)

Deze gelaagde, aangrijpende film gaat over László Tóth, een in Hongarije geboren joodse architect die de Holocaust overleefde. Na de Tweede Wereldoorlog krijgt hij in de Verenigde Staten de kans om een modernistisch meesterwerk te bouwen. Behalve dat het verhaal allerlei universele menselijke thema's aankaart, is ook elke scene in deze film visueel raak. Vooral de architectuur komt op een adembenemende manier in beeld. Als je de schoonheid van vers brutalisme nog niet hebt ervaren – in de beste traditie van Le Corbusier, Tadao Ando en Louis Kahn – dan moet je deze film zien. En hou je adem in als de fonkelnieuwe bibliotheek in beeld komt.

Dorine van Hoogstraten

Jeanneke Scholtens

De Toekomst is fantastisch (2024)

Dat erfgoedprofessionals zich alleen maar met het verleden bezighouden is natuurlijk een idee-fixe van heb ik jou daar. Het zogenaamde 'toekomstdenken' heeft ook binnen de erfgoedsector stevig postgevat. Daarmee krijgen gesprekken over erfgoed een interessante nieuwe lading. Dit boek is een aanrader voor de erfgoedprofessional om zich te op laden met een optimistisch toekomstbeeld. Een heerlijk doe-boek in deze woelige tijden van onrust en zorg over de toekomst van onze planeet. In het laatste hoofdstuk leer je niet alleen vanuit je eigen denkbelden te werken maar ook vanuit die van anderen: jongeren, je Syrische buurvrouw of je bejaarde moeder. Een waardevolle vaardigheid in het nadenken over een meer inclusieve toekomst.

Marlies Buurman

Sahin Yildirim

60 jaar, 60 verhalen – De Turkse arbeidsmigratie in 60 verhalen van Turkse gastarbeiders en Nederlanders (2024)

In 2024 was het zestig jaar geleden dat de eerste Turkse gastarbeiders naar Nederland kwamen. Ze werkten vaak zwaar en onderbetaald in fabrieken als de NDSM-werf in Amsterdam, Figeo in Haarlem en Verkade in Zaandam, die we inmiddels als industrieel erfgoed beschouwen. Met de komst van hun gezinnen drukten ze ook hun eigen stempel, zoals de Sultan Ahmet Moskee in Zaandam, destijds de grootste moskee van West-Europa. Dit boek brengt deze geschiedenis tot leven met persoonlijke verhalen van de eerste generatie migranten en de Nederlanders die hen ontvingen. Deze bewonderenswaardige en soms humoristische ervaringen leren ons hoe migratie en erfgoed onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Zonder de hulp van deze nieuwkomers hadden veel van deze iconische gebouwen en industrieën niet kunnen bestaan. Deze perspectieven zijn daarom een waardevolle aanvulling op het materiële erfgoed en verdienen meer erkenning.

Sander van Alphen

Marcia Luyten

Het geluk van Limburg (2015)

Als kind groeide ik op in het hart van de Mijnstreek in Limburg. Het verbaast me hoe weinig mensen van 'boven de rivieren' afweten van sociaaleconomische en sociaal-culturele geschiedenis die Luyten in haar indrukwekkende boek beschrijft. De transitie van 'zwart naar groen' heeft diepe sporen achtergelaten in de ziel van de regio, 'ondergronds' en 'bovengronds'. Het bovengrondse industriële erfgoed staat er niet meer en gelijk met de sloop verdween ook de trots van de 'koempels'. Een schril contrast met hoe wij in Noord-Holland nu industrieel erfgoed waarderen, herbestemmen en opnieuw uitvinden om de identiteit van een regio te behouden. Dit boek leert mij om ruimdenkend te zijn over herbestemmingen van industrieel erfgoed: het verlies van de gebouwen beschadigt de identiteit van een regio.

Ingrid Langenhoff

Suzanna Jansen

Ondanks de zwaartekracht (2017)

Amsterdam Nieuw-West, jaren zestig en zeventig: Suzanna Jansen groeit er op en heeft de ambitie om danseres te worden. In dit boek onderzoekt Jansen het leven van de danseres en oprichter van haar dansschool Steffa Wine (1913-1991). Parallel daaraan beschrijft ze de motieven van de ontwerper van haar wijk, Cornelis van Eesteren (1997-1988). De levens van deze twee totaal verschillende figuren krijgen in het boek geleidelijk kleur en samen laten ze zien wat de betekenis is van kunst voor de samenleving. En bovendien biedt de biografie van de artistieke aannemerszoon Van Eesteren verrassende inzichten in de grondslagen van het Amsterdamse Algemeen Uitbreidingsplan (1934).

Dorine van Hoogstraten

“Soms dachten de experts dat de erfgoedcollectie ‘af’ was, dat we nu wel genoeg beschermd hebben om hét verhaal van Nederland te vertellen. Maar die opvatting blijkt telkens onhoudbaar en ook niet toekomstgericht”

De erfgoedambtenaar van morgen

Jong geleerd

Jongeren, zoals studenten en jonge professionals, zijn met hun frisse blik onmisbaar voor de toekomst van het cultureel erfgoed. Het aantrekken van een nieuwe generatie ‘erfgoedenthousiastelingen’ is echter niet gemakkelijk. Hoe enthousiasmeren we jongeren voor erfgoed en wat kunnen we van elkaar leren? Wat zijn de tips van Erfgoed Jong en van welke ervaringen uit de gemeente Alkmaar kunnen we leren?

Hoe vind je jongeren en hoe bind je ze aan de erfgoedorganisatie? Met die vragen kampen vele werkgevers in de erfgoedsector, waaronder gemeenten, blijkt uit gesprekken voor dit artikel. Jongeren weten vaak niet welke carrièremogelijkheden de erfgoedsector biedt. Zo hebben veel van hen die een erfgoedopleiding volgen geen idee dat ze in de toekomst bij een gemeente kunnen werken. Daarnaast ontbreekt het aan structurele initiatieven om jongeren te trekken, zoals stageplekken, waardoor jongeren niet de broodnodige laagdrempelige toegang tot de sector hebben om daar vaardigheden en ervaring op te doen en de sfeer te proeven. Vacatures schrijven veelal enkele jaren werkervaring voor, waardoor starters buiten de boot vallen. Verschillende jongeren die wel aan de slag kunnen, geven aan dat ze belangstelling en goede begeleiding vanuit de organisatie missen.

Ideeën van jongeren

Er bestaan in Nederland verschillende initiatieven die zich richten op jongeren en erfgoed, zoals Past Forward, Erfgoedbènde en Erfgoed Jong. Erfgoed Jong is een landelijk netwerk van jongeren tussen de 16 en 30 jaar, dat zich inzet voor meer aandacht voor de stem van jongeren in de erfgoedsector. Dit doet het onder meer door het organiseren van symposia en het leveren van bijdragen aan bijeenkomsten en netwerkdagen zoals het Monumentencongres. De meer dan 250 leden hebben diverse achtergronden: ze doen een erfgoedstudie, zijn erfgoedprofessional of hebben simpelweg interesse in erfgoed.

Rebekka Biesbroek studeert archeologie aan de Universiteit van Amsterdam en de VU en draait mee als werkstudent archeologie in de gemeente Alkmaar. In haar hand een model van de houten vijzel van een molen die gebruikt werd om water uit de polder te malen.

Erfgoed Jong onderzocht samen met Erfgoed Gelderland – die in opdracht van de provincie Gelderland de erfgoedsector ondersteunt – de betrokkenheid van jongeren in de erfgoedsector. Zij concluderen dat om de betrokkenheid van jongeren te vergroten, het belangrijk is dat de erfgoedsector zich openstelt en meer ruimte biedt aan jongeren. Dit kan bijvoorbeeld met stages, werkplekken, traineeships of vrijwilligersplekken. Jongeren hebben zelf ook ideeën over hoe de erfgoedsector meer open kan staan voor jongeren. Zo pleiten ze er in de eerste plaats voor om gezien te worden: Neem jongeren, hun kritiek en hun ideeën serieus. Dat begint met luisteren. Stel vragen, neem een open houding aan en stel een oordeel uit. Zo'n houding leidt tot gelijkwaardigheid, waarbij jongeren en gevestigde werknemers van elkaar kunnen leren. Als de jongere dan deel uitmaakt van de dialoog, blijkt dat talent minstens zo belangrijk is als werkervaring om waardevol te kunnen zijn voor een organisatie. Met een duidelijke opdracht en vertrouwen dat de jongere verantwoordelijkheid kan dragen, krijgt hij of zij de ruimte om te groeien. En, ten slotte, als we elkaar kennen en vertrouwen is de laatste constatering eigenlijk overbodig: één jongere is niet representatief voor een hele generatie.

Gelijkwaardig lid

Er zijn ook goede voorbeelden, zoals de vakgroep Erfgoed van de gemeente Alkmaar, die geregeld in aanraking komt met jongeren doordat zij meeloopt, stages, traineeships en plekken voor werkstudenten aanbiedt.

Op dit moment begeleiden Nancy de Jong-Lambregts (archeoloog en coördinator), Christiaan Griffioen (monumentenadviseur) en Gonna de Reus (beleidsmaker erfgoed) drie jongeren: Rebekka Biesbroek, Ruben de Smidt en Rosanne Duivestein. Rebekka studeert archeologie aan de Universiteit van Amsterdam en de VU en draait mee als werkstudent archeologie, waarbij ze samenwerkt met De Jong-Lambregts. Ruben studeert Built Environment aan de Hogeschool van Amsterdam en liep een beroepsoriënterende stage. Hij werkte mee aan diverse erfgoedprojecten, met een focus op digitalisering van erfgoed, en ontwikkelde hiervoor een methode. Griffioen begeleidde hem hierbij. Rosanne, student cultureel erfgoed aan de Reinwardt Academie, onderzocht voor haar afstudeerstage de toekomstbestendigheid van het molenambacht en werd daarin begeleid door De Reus.

Inmiddels zijn Ruben en Rosanne geen stagiaires meer maar werkstudenten bij de gemeente. Bij de vakgroep Erfgoed is het vanzelfsprekend dat een stagiair, werkstudent of trainee vanaf dag één een gelijkwaardig lid is van het team. Rosanne en Ruben beamen dat: “Stagiaires kunnen overal mee naartoe, we worden veel bevraagd en serieus genomen”, zegt Rosanne. Hoewel de gemeente tot nu toe geen vacatures voor stagiaires publiceert, melden zich geregeld jongeren die stage willen lopen. Judith Flapper, die als zelfstandig communicatiespecialist de vakgroep ondersteunt, vertelt hoe dat komt: “De interesse onder jongeren is mede te danken aan sociale media, waaronder Instagram, waar de vakgroep Erfgoed goed zichtbaar is.” Vaak komen vragen over stage mogelijkheden via sociale media binnen.

Eén jongere is niet representatief voor een hele generatie. Wil je weten wat jongeren vinden? Betrek dan zoveel mogelijk perspectieven

Geen vaste stageopdrachten

De ervaring bij de gemeente Alkmaar leert dat wat voor de één een alledaags onderwerp is, voor een stagiair misschien juist heel interessant of inspirerend kan zijn. “Wat jij niks vindt voor een jongere, kan die jongere zelf juist wel boeiend vinden om aan te werken”, zegt De Jong-Lambregts. Dat betekent dat de vakgroep Erfgoed vooraf niet vastlegt op welke plek en voor welk project een stagiair nodig is. Er zijn geen vaste stageopdrachten, maar er wordt telkens gekeken of er ruimte gemaakt kan worden. Daarbij is het van belang om de verwachtingen van beide kanten duidelijk te maken. Het team moet ervan overtuigd zijn dat iemand gemotiveerd is en ten minste redelijk zelfstandig kan werken. Door die werkwijze ontstaan meestal stageplekken met een actueel of innovatief onderwerp, waar de stagiair en gemeente allebei enthousiast van worden. Zo had de vakgroep Erfgoed behoefte aan meer inzicht in de toekomstmogelijkheden van het molenambacht, en sloot dat onderwerp goed aan op de wensen van stagiair Rosanne. Elke stage is een leerproces – jongeren kunnen daarmee hun kennis verbreden en interesses verkennen. Zo werd Rebekka’s interesse in archeologie al op jonge leeftijd geprikkeld toen ze een dag bij de gemeente meeliep tijdens een archeologische opgraving. Ze besloot archeologie te gaan studeren en voor een stage aan te kloppen bij de gemeente, om vervolgens te blijven als werkstudent. Rosanne vertelt dat ze haar onderzoeksonderwerp molenambacht heel interessant vindt, maar dat ze ook geleerd heeft dat ze zich in haar verdere loopbaan niet op één specifiek onderwerp wil richten, maar liever breder aan het werk wil met erfgoed. Andersom leert de gemeente veel van de stagiaires. Die kijken met frisse blik naar ingesleten werkwijzen, agenderen actuele thema’s en brengen nieuwe kennis mee. Zoals in de stage van Ruben, waarin hij zich focust op de digitalisering van erfgoed. “Het combineert mijn hobby fotografie en mijn achtergrond in de IT”, terwijl het tegelijkertijd bijdraagt aan vernieuwing van de erfgoedpraktijk in Alkmaar. De methode die hij ontwikkelde, kan de gemeente in de toekomst in de praktijk brengen.

De vakgroep Erfgoed van gemeente Alkmaar voor de rijksmonumentale molen De Eendracht. De molen werd in 1771 gebouwd om het water uit de Eendrechtspolder naar de Schermerboezem te malen. Eind vorige eeuw is de molen grondig gerestaureerd en kan nu weer draaien.

Bij de vakgroep Erfgoed is het vanzelfsprekend dat een stagiair, werkstudent of trainee vanaf dag één een gelijkwaardig lid is van het team

Onverwacht en innovatief

Het samenbrengen van jongeren en erfgoed vraagt van twee kanten inzet: motivatie van de jongeren, en kansen en een passende houding vanuit de erfgoedsector. Kleine initiatieven, zoals een meeloopdag, kunnen al de interesse van jongeren in erfgoed wekken. Daarnaast kunnen gemeenten een belangrijke rol spelen in de ontwikkeling van jongeren, door als opleider met bijvoorbeeld stageplekken en traineeships bij te dragen aan hun ontwikkeling. De ervaringen bij de vakgroep Erfgoed van de gemeente Alkmaar laten zien dat met goede gesprekken en duidelijke afspraken leerzame trajecten kunnen ontstaan waarin onverwachte en innovatieve onderwerpen op tafel komen die bijdragen aan de actualiteit van de erfgoedsector. Dit is hét moment voor gemeenten om actief aan de slag te gaan met het betrekken van jongeren. De jongere die nu een kans krijgt, is wellicht de erfgoedambtenaar van morgen.

Voor dit artikel spraken we met de volgende medewerkers van de gemeente Alkmaar: **Gonna de Reus** (beleidsmaker erfgoed), **Nancy de Jong-Lambregts** (archeoloog en coördinator vakgroep Erfgoed), **Christiaan Griffioen** (monumentenadviseur), **Rebekka Biesbroek** (voormalig stagiair en tegenwoordig werkstudent bij de gemeente), **Ruben de Smidt** (voormalig stagiair en tegenwoordig werkstudent bij de gemeente) **Rosanne Duivestein** (stagiair), **Judith Flapper** (communicatiespecialist, zelfstandig in opdracht van gemeente).

Scan de QR-code voor de bronnen bij het artikel.

Erfgoed als motor voor de toekomst

Ali Bal, wethouder Monumenten en erfgoed, Beverwijk

Beverwijk is een compacte gemeente die groeit. Projecten als de Spoorzone en stedelijke ontwikkeling en herontwikkeling transformeren de stad. Woningbouw is noodzakelijk, maar groei vraagt meer dan alleen nieuwe huizen neerzetten. Een samenleving bouw je niet met stenen alleen, maar met een visie op leefbaarheid, verbinding en identiteit. En daar speelt erfgoed een cruciale rol.

Te vaak wordt erfgoed nog gezien als een rem op vooruitgang, als iets wat modernisering in de weg staat. Maar in de praktijk biedt het juist kansen. Erfgoed is geen stoffig overblijfsel uit vervlogen tijden, maar een kompas voor de toekomst. Het geeft gemeenten karakter, verbindt generaties en creëert ruimte voor sociale, culturele en maatschappelijke initiatieven. Het draagt bij aan de aantrekkelijkheid en leefbaarheid en versterkt de lokale identiteit.

Neem de Wijkertoren, een vertrouwd baken in Beverwijk. Dit iconische bouwwerk keek toe hoe de gemeente door de eeuwen veranderde, maar is altijd overeind gebleven – letterlijk én figuurlijk. Tijdens de viering van 725 jaar stadsrechten bracht een spectaculaire lichtshow de geschiedenis tot leven en gaf een doorkijk naar de toekomst. In 2026, als Beverwijk 750 jaar marktrechten viert, zal erfgoed opnieuw een brug slaan tussen verleden en toekomst. Dit

soort momenten laat zien hoe historische plekken niet alleen herinneringen oproepen, maar ook geladen kunnen worden met nieuwe betekenissen.

Erfgoed is meer dan monumenten uit vervlogen tijden. Het kan leven. De Grote Kerk, met zijn Wijkertoren, is daar een prachtig voorbeeld van. Dit is geen statisch gebouw, maar een mensenkerk: een plek waar inwoners samenkomen, waar muziek klinkt, exposities worden gehouden en evenementen ontmoeting en verbinding stimuleren. Hier wordt geschiedenis niet alleen herinnerd, maar ook elke dag opnieuw geschreven. Erfgoed vormt zo het kloppende hart van de gemeenschap.

Een ander Beverwijks voorbeeld is het Fort aan de Sint Aagtendijk, beter bekend als het Muziekfort. Dit fort in de Stelling van Amsterdam is getransformeerd in een bruisende plek met muziek, kunst, educatie en ontspanning. Hier kun je zien hoe erfgoed zich kan ontwikkelen en een nieuwe functie krijgen die aansluit bij de behoeften van vandaag.

Erfgoed is geen last, maar een kans. Het vertelt de verhalen van gemeenten, in dit geval het verhaal van Beverwijk. Laten we erfgoed omarmen en gebruiken als motor voor een toekomst waarin onze gemeenten niet alleen groeien, maar ook bloeien.

Wethouder **Ali Bal** op het veldje voor de Grote Kerk met de Wijkertoren in Beverwijk. Delen van het gebouw stammen uit de veertiende eeuw. De kerk is een decor voor ontmoeting en verbinding. Terwijl de omgeving van het rijksmonument vaak veranderde, bleef de toren altijd een vertrouwd baken.

“Wanneer leren we écht luisteren naar de natuurlijke processen in plaats van ze in een onhoudbare status quo vast te leggen?”

Is de Waddenzee cultuurhistorie?

Al ruim vijftien jaar staat de Waddenzee op de Unesco-werelderfgoedlijst. Volgens Unesco vertegenwoordigt de Waddenzee drie 'uitzonderlijke universele waarden': de geologische processen, ecologische- en biologische processen, en biodiversiteit. Toch is de Waddenzee ook een gemaakt landschap – gevormd, getekend en in stand gehouden door vele menselijke ingrepen.

Eric-Jan Pleijster, Lola landscape architects

De verbindingsdam naar Ameland is nu een bijna onzichtbare laag in het landschap, maar was ooit een ingreep om het waddenlandschap drastisch te veranderen. De dam, gebouwd tussen 1871 en 1872 en bedoeld om landbouwgrond te creëren door aanslibbing, hield slechts negen jaar stand en werd in 1881 tijdens een storm verwoest. Toch bleef een vaste verbinding tussen Friesland en Ameland lonken. In de jaren zestig werd opnieuw onderzoek gedaan naar de mogelijkheden daartoe, nu voor recreatie. Maar natuurliefhebbers van de Waddenvereniging stuurden in 1974 een negatief rapport aan de Tweede Kamer, wat leidde tot het afblazen van verdere damplannen. Een misser of een winst? Hoe dan ook blijft de droom over een vaste oeververbinding levend, zoals het idee voor een kabelbaan tussen Holwerd en Nes in 2000. Van de oude verbindingsdam is inmiddels nog nauwelijks iets over. De restanten in het wad worden gebruikt om overheen te wandelen bij laag tij: een herinnering aan een andere kijk op de Wadden.

Lieke Jildou de Jong, Landscape Collected

Van nature plakt de Waddenzee nieuw land aan onze kust. Dit sedimentatieproces bestaat uit het neerdalen van eerst de zware delen, zand, totdat de laatste en lichtste kleideeltjes tot stilstand zijn gebracht en daarmee onderdeel van het vaste land zijn geworden. Dit proces ging de kustbewoners niet snel genoeg. Zij sloegen rijen paaltjes in de kwelders, waartussen zij wilgentenen vlochten. Zo maakten zij een geometrisch grid waarin het dynamische zeewater werd gevangen en versneld tot stilstand kwam. De aanslibbing heeft steeds dezelfde volgorde gezien vanaf de dijk: lichte klei, zware zavel, lichte zavel. Dit werd afgesloten met een nieuwe dijk, zodra de kwelder genoeg was opgeslibd, waarna de bewoners in het verlengde in de nieuwe kwelder weer opnieuw begonnen. Dit is erfgoed dat zich in de ondergrond schuilhoudt. Alleen op een bodemkaart zie je deze systematische bodemopbouw terug in de kustpolders, bijna als verscholen landart. De boeren zullen het ook weten: zij gebruiken dit erfgoed elke dag voor de voedselproductie. Ik noem het boerenlandschapsarchitectuur.

Berte Daan, bureau PeetersenDaan

In 1969 werd de Lauwerszee van de Waddenzee afgesloten – een stevige culturele daad. Mijn vader, destijds bioloog aan de Rijksuniversiteit Groningen, was daarbij betrokken. Nieuwe natuur maken bleek een moeizaam proces, steeds weer kreeg hij de vraag hoeveel vogels er nou precies moesten leven in het nieuwe Lauwersmeer. Hij probeerde uit te leggen dat een ecosysteem geen vaste aantallen kent, maar een dynamisch geheel is. Toch bleef de maakbaarheidsgedachte dominant. Nu, 55 jaar later, zie ik diezelfde strijd. We voeren discussie over het opnieuw verbraken van de Lauwersmeer. Inmiddels worden opgroeiende bomen gekapt om het landschap van het Lauwersmeer te behouden dat zo kortgeleden kunstmatig werd gecreëerd. Alsof we de natuur in een stilstaand beeld willen vangen. Maar natuur beweegt, verandert, past zich aan – en haalt ons in. Ik vraag me af: wanneer leren we écht luisteren naar de natuurlijke processen in plaats van ze in een onhoudbare status quo vast te leggen? Ik betrap mezelf erop dat ik, net als mijn vader destijds, soms met belangstelling naar het landschap kijk: lieten we het maar veel meer z'n gang gaan en ons verwonderen.

Op zoek naar meerstemmige verhalen in de archeologie

Meer dan militairen en mannen met macht

Representatie staat hoog op de agenda in erfgoedland. Met archeoloog Alexander van de Bunt en erfgoeddeskundige Frank Strolenberg praten we over verbeeldingen en verhalen over het verleden. Wat kunnen gemeenten doen om ervoor te zorgen dat archeologie over meer dan alleen mannelijke Romeinse militairen gaat?

In de winter komt ze net boven het water van recreatieplas de Bijland uit, maar als het laagwater is in de zomer staat ze op de oever, waar iedereen haar kan bewonderen: de Romeinse Baadster. Dit kunstwerk in de openbare ruimte is ontworpen door kunstenaarsduo Maree Blok en Bas Lugthart, in opdracht van de gemeente Zevenaar en Erfgoed Gelderland. Haar verschijning bij Herwen vertelt de bezoeker dat er hier iets bijzonders is gebeurd. Op de plek van de recreatieplas lag ooit een Romeinse nederzetting, precies op de splitsing van de Rijn en de Waal. Hier liep de Neder-Germaanse limes – sinds 2021 Unesco-werelderfgoed. De strengen van het haar van deze Romeinse waternimf verbeelden het verloop van de rivieren bij de Limes.

Uitzondering

Het kunstwerk is een van de favorieten van Frank Strolenberg, die werkzaam is als projectleider in de erfgoedsector. Samen met Evert van Ginkel, tekstschrijver bij TGV teksten en presentatie, en Caroline Hom, redacteur bij adviesbureau Raap, schrijft Strolenberg aan een reisgids over alle verbeeldingen van archeologie in de openbare ruimte in Nederland. Uit hun onderzoek blijkt dat het aantal verbeeldingen de afgelopen jaren enorm is toege-

De Romeinse Baadster, door kunstenaarsduo Maree Blok en Bas Lugthart, is een waternimf van tien meter hoog. Het patroon van haar krullen volgt de stromen van de rivieren die op deze plek samenkwamen, op de haarstrengen lees je hun namen.

Juist een kunstenaar of ontwerper kan andere perspectieven inbrengen, aan zaken een andere lading geven, waardoor er een rijker verhaal kan ontstaan dat andere doelgroepen aanspreekt

van de archeologie". Maar uit het onderzoek blijkt dat als die archeologie een plek krijgt in de openbare ruimte, het bijna altijd beelden van mannelijke overwinnaars in een militaire context zijn. De Romeinse Baadster verbeeldt een andere kant van die geschiedenis, met nadruk op het dagelijks leven, het vrouwelijke en het religieuze.

Roemrijke mannen

Het gaat hier over representatie: welke verhalen worden verteld, en welke beelden worden daarbij gebruikt? Waar wordt veel over gesproken, en waarover vertellen we eigenlijk bijna niets? Archeoloog en schrijver Alexander van de Bunt signaleert ook onevenredigheid in de representatie van archeologie: "Veel archeologische verhalen die worden verteld zijn simpel en eenduidig, zonder nuances en uitweidingen. Het gaat vaak over roemrijke mannen, generaals, admiraals en keizers, bijna zoals een militair jongensboek." Strolenberg herkent dit perspectief uit zijn tijd bij de Rijksdienst Oudheidkundig Bodem-

nomen. Strolenberg en zijn collega's hebben al meer dan vijfhonderd voorbeelden verzameld – van speeltuinen tot vitrines in een metrostation en kunstwerken in de openbare ruimte, zoals de Romeinse Baadster. De waternimf bij Zevenaar is een uitzondering in de collectie kunstwerken in de openbare ruimte die Romeinse archeologische vondsten representeren. Over het algemeen zijn dat "veel cortenstalen soldaatjes", zegt Strolenberg. Archeologie uit de Romeinse periode wordt "toch vaak gezien als de 'Champions League'

onderzoek (ROB): "Het onderzoek naar de Romeinen richtte zich destijds veel op macht en structuren." Dat laat zien, zo licht Van de Bunt toe, dat verhalen vooral veel zeggen over de mensen die ze schrijven, over wat zij normaal vinden. Strolenberg: "Wij scheppen het beeld, en vervolgens scheidt het beeld ons."

De onevenredige representatie beperkt zich niet alleen tot een gebrek aan verhalen over vrouwen, maar ook over andere genders, migranten, mensen van kleur en tot slaaf gemaakten. Ook in onze samenleving lijkt deze neiging diepgeworteld. Zo diep, dat nieuwe vondsten of onderzoek waarmee een ander verhaal kan worden verteld, voor flinke ophef kunnen zorgen. Van de Bunt noemt het voorbeeld van de 'Cheddar Man', een circa 10.000 jaar oud skelet, gevonden in Cheddar, Engeland. Op basis van DNA-onderzoek werd een verbeelding gemaakt van de man: zwart en kroezig haar, blauwe ogen en een donkere huid. Er volgde een brede, politiek geladen, discussie over het uiterlijk van de voorouders

van de Britten, die tot dan toe werden gepresenteerd als wit en blond. In Nederland werd recent het uiterlijk van een verbeelding van de 5.000 jaar oude 'Swifterbantman' aangepast na DNA-onderzoek. Ook deze representatie, te zien in Museum Batavialand, kreeg een donkerdere huid en haren, wat voor ophef zorgde.

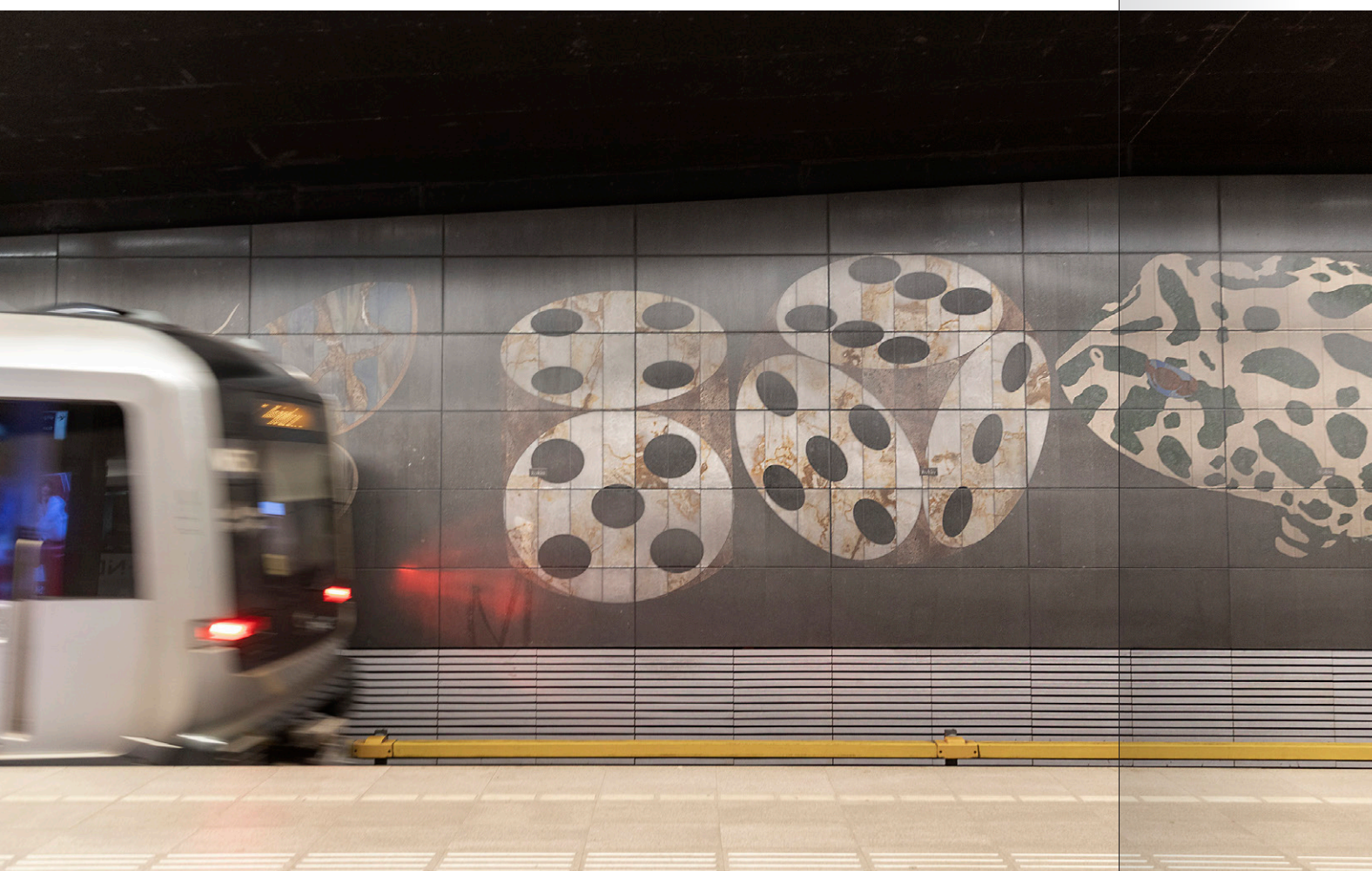
Meerstemmige archeologie

Binnen de archeologie is het verleden lange tijd op een eenzijdige manier gepresenteerd. Van de Bunt: "Als mensen willen we veel te graag door een lineaire bril naar de geschiedenis kijken, een simpel chronologisch verhaal, van links naar rechts, met onszelf als hoofdpersoon. Maar het verleden is zoveel ingewikkelder dan dat. Er zijn allerlei zijtakken die in zo'n simpel chronologisch verhaal niet besproken worden." Dat eenzijdige presenteren van het verhaal is problematisch omdat de verhalen over het verleden veel rijker zijn – er is veel meer te vertellen dan enkel het mannelijke en militaire perspectief. Als we het Van de Bunt vragen, dan zegt hij dat er geen juiste representatie van het verleden bestaat, maar dat we bij onze verbeeldingen "een bijsluiters moeten geven, waarin we uitleggen dat we open staan voor een meer pluralistisch en dynamisch beeld met ruimte voor herziening en uitbreiding".

De les uit de archeologie is breder toepasbaar. Als we rijkere beelden van het verleden laten zien, meerstemmige representaties, dan scheidt dat meer draagvlak voor een bredere groep mensen om mee te doen met ons erfgoed. Verhalen die verder gaan dan, in de woorden van Strolenberg, "militaire mannen en macht", spreken een bredere doelgroep aan en maken de geschiedenis relevanter voor meer mensen. Dat is ook het punt dat de Amerikaanse museumdirecteur Nina Simon maakt in haar boek 'The Art of Relevance': bredere representatie en meerstemmigheid verhogen de relevantie en het draagvlak voor erfgoed.

Opdracht voor de gemeente

Om het draagvlak voor archeologisch erfgoed te vergroten, is het verstandig om meer te doen aan representatie. Welke rol kunnen gemeenten hierin spelen? Met Strolenberg spreken we over goed opdrachtgeverschap voor de verbeelding van archeologie in de openbare ruimte. Gemeenten hebben daarin vaak de rol van opdrachtgever, en bepalen daarmee de kaders voor de uiteindelijke verbeelding. Volgens Strolenberg kan het waardevol zijn om naast een archeoloog een kunstenaar of ontwerper in te schakelen voor een ontwerp: "Dat kost misschien wel meer geld, maar daardoor kun je wel verder komen dan een voor de hand liggende reconstructie. Juist een kunstenaar of ontwerper kan andere perspectieven

Het mozaïek 'The Crocodile etc' op de wand van metrostation Rokin in Amsterdam door Daniel Dewar en Gregory Gicquel, geïnspireerd op de archeologische vondsten tijdens de bouw van de Noord/Zuidlijn. Samen met stadsarcheoloog Jerzy Gawronski richtten zij ook de vitrines in het metrostation in waar die vondsten worden tentoongesteld.

inbrengen, aan zaken een andere lading geven, waardoor er een rijker verhaal kan ontstaan dat andere doelgroepen aanspreekt.” Een keuze voor een kunstenaar met een andere achtergrond kan ruimte creëren voor een nieuw perspectief op het geijkte verhaal.

Gemeenten zijn vaak subsidieverlener voor lokale erfgoedorganisaties, musea of projecten. Van de Bunt ziet kansen om hier het verschil te maken, door te investeren in inclusieve erfgoedprojecten die gericht zijn op het vergroten van meerstemmigheid. Dat kan door met subsidies participatieve projecten te stimuleren. Ook kunnen gemeenten hun subsidiepartners verplichten te voldoen aan de Code Diversiteit en Inclusie van het Landelijk Kenniscentrum Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA).

Zelf werkt Van de Bunt voor ArcheoHotspots, een voorbeeld van een organisatie die probeert de relevantie van archeologisch erfgoed te versterken. ArcheoHotspots zijn plekken in erfgoedinstellingen of in openbare ruimtes in Nederland waar bezoekers en bewoners fysiek aan de slag kunnen met het archeologische werkproces – van scherven plakken tot uitzoeken en dateren. Van de Bunt ziet hoe het initiatief de meerstemmigheid binnen de archeologie vergroot. Zo vertelt hij hoe een nieuwkomer uit Syrië ooit binnenliep in de ArcheoHotspot in Castellum Hogewoerd, en het Romeinse aardewerk dat op tafel lag oppakte, en uitriep: “Dit is wat wij thuis gebruiken om melk te karnen!” In een traditionele erfgoedsetting was dit verhaal nooit verteld, maar ArcheoHotspots bieden ruimte voor die meerstemmigheid, ontmoeting en dialoog. Gemeenten die interesse hebben in het faciliteren van een ArcheoHotspot kunnen meer informatie vinden via de website archeohotspots.nl.

Bruggen bouwen

Zowel Strolenberg als Van de Bunt onderschrijft dat de sector in beweging is, en dat er steeds meer ruimte komt voor nieuwe verhalen en andere representaties. Strolenberg ziet het boek waaraan hij werkt (dat waarschijnlijk volgend jaar uitkomt) als een belangrijke stap: “Door de oogst op te halen over de verbeelding van archeologie in de openbare ruimte, kunnen we het professionele gesprek aangaan over representatie en beleving.” Van de Bunt ziet in dat gesprek een belangrijke plek voor archeologen. Als wetenschappers kunnen zij een brug bouwen tussen het theoretische verhaal en de relevantie daarvan voor de samenleving. Gemeenten spelen in dit alles een cruciale rol door meerstemmigheid in archeologische representatie en erfgoedinstellingen te faciliteren en te stimuleren.

De Broekpolder in gemeente Heemskerk was al vanaf 1700 voor Christus bewoond door boeren. Er is nu een park gerealiseerd, waarin deze geschiedenis zichtbaar wordt. Architectenduo Marc en Nicole Maurer ontwierpen samen met de jongeren uit de gemeenten deze langgerekte skatebaan. De vorm en belijning verwijzen naar opgegraven fundamente van de historische bouwwerken die onder de grond te vinden zijn.

Scan de QR-code voor de verhalen achter de voorbeelden uit dit artikel.

“Erfgoed verbindt mensen met hun woonomgeving, het daagt ze uit om zich in te zetten voor de samenleving”

Erfgoed en mensen

We bewegen ons elke dag in een leefomgeving die verandert. De manier waarop we met die leefomgeving omgaan verandert, de bevolking verandert, onze samenleving en tradities evolueren. Al aan het einde van de negentiende eeuw ontstond bij een deel van de bevolking de behoefte om te midden van alle turbulente ontwikkelingen ook bepaalde waardevolle objecten, structuren en tradities te behouden. Zo is in de loop van decennia een collectie van beschermde monumenten en stads- en dorpsgezichten opgebouwd op basis van wat een relatief kleine groep experts representatief achtte voor wat karakteristiek voor Nederland is. In eerste instantie beschermden we vooral paleizen, kerken en herenhuizen, later ook scholen, winkels en zelfs arbeidershuisjes. Het verhaal van Nederland werd steeds inclusiever, zoals we dat nu noemen.

Soms dachten de experts dat de collectie 'af' was, dat we nu wel genoeg beschermd hebben om hét verhaal van Nederland te vertellen.

Maar die opvatting blijkt telkens onhoudbaar en ook niet toekomstgericht. De bevolkingssamenstelling verandert en mensen zijn beter geïnformeerd en mondiger dan voorheen. De druk op de ruimte is groter. De samenleving is sinds de jaren zestig democratischer geworden. Dus is het logisch dat de erfgoedprofessionals anderen actief gaan betrekken om te helpen bepalen welke collectie van gebouwen, structuren en tradities het huidige Nederland het beste representeren. De geschiedenis wordt interessanter en rijker als we niet alleen het verhaal van de adellijke heren en de geestelijken vertellen, maar ook dat van de rest van de bevolking. En andersom blijkt erfgoed meer betekenis te hebben dan alleen de bekende architectuur- en cultuurhistorische waarden. Erfgoed is de basis voor ontwikkeling met karakter en ruimtelijke kwaliteit, het verbindt mensen met hun woonomgeving, het daagt mensen uit om zich in te zetten voor de samenleving. Open Monumentendag, de Nationale Archeologiedagen en andere erfgoedgerelateerde evenementen trekken talloze bezoekers, het aantal actieve erfgoedvrijwilligers groeit nog steeds. En telkens is er maatschappelijk rumoer als een kerk of school gesloopt dreigt te worden, als een historische dijk moet worden versterkt, als een traditie lijkt te worden afgeschaft of gemoderniseerd.

Deze brede maatschappelijke ontwikkeling, waar de hele erfgoedwereld momenteel mee bezig is, bracht ons als redactie van de ode op het idee om als rode draad van dit zesde nummer 'erfgoed en mensen' te kiezen. Voor het eerst staan er dan ook mensen op de cover en gaan alle artikelen op een of andere manier om de relatie tussen erfgoed en mensen.

Na ons eerste lustrum hebben we als ode-redactie gemeend dat een opfrisbeurt voor ons geliefde tijdschrift nodig was. Inhoudelijk zowel als in de vormgeving zul je wat nieuwe elementen treffen, maar de kern blijft onveranderd. *Ode* wil een hoogwaardig, actueel en agenderend lijfblad zijn voor alle mensen die zich binnen de publieke sector bezighouden met al het culturele erfgoed dat samen het verhaal van Noord-Holland vertelt. Een eigentijds historisch verhaal.

De redactie

Recreanten genieten van historisch Muiden, een vestingstadje in de Gooi en Vechtstreek. Erfgoed voegt karakter en identiteit toe aan onze alledaagse leefomgeving.

ode is een uitgave van het Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland

voorjaar 2025

Redactie
Dorine van Hoogstraten, Inge den Oudsten, Primo Reh, Sanne Veersema

Eindredactie
Maarten Ettema

Ontwerp en fotografie
Els Zweerink

Druk
Drukkerij de Bij

Beeldverantwoording
André Russcher: p. 2-3, p. 44, p. 62-63, p. 70-71, p. 76, p. 78, p. 82, p. 86-87,
Andriessen en Roobeek (Museum 't Oude Slot): p. 47, Anna Groentjes: cover, p. 4, BlokLughart: p. 7b, p. 74, Els Zweerink: p. 6, p. 7a, p. 8, p. 10-11, p. 14-15, p. 18-19, p. 20, p. 22-23, p. 34-35, p. 36, p. 38-39, p. 48, p. 50-51, p. 52-53, p. 54, p. 56-57, p. 58, p. 64, p. 66-67, p. 68, p. 80-81, Hanna Blommers: p. 72-73, Henk de Visser: p. 16-17, Inge den

Oudsten: p. 28, Karl Giesriegl: p. 26-27, Noord-Hollands Archief: p. 24, p. 42-43, Rederij Lampedusa: p. 30.

Beeldspreads
Cover: de Beemster
p. 2-3: Oudorpolder, Alkmaar
p. 10-11: Fort K'ijk, Uitgeest
p. 18-19: V&D gebouw, Haarlem
p. 26-27: Amsterdam
p. 34-35: Overveen
p. 42-43: Kaart van Gooiland na 1843
p. 52-53: Doorslag, Nieuwegein
p. 62-63: Schnellbootbunker, IJmuiden
p. 70-71: Marsdiep
p. 80-81: Poelenburg, Zaandam
p. 86-87: Egmond

Over de auteurs
Ben Zwaal is dichter, theatermaker en regisseur. In 2017 ontving hij de Leo Herberghs Poëzieprijs.

Jelle Beemsterboer is gedeputeerde Cultureel erfgoed van de provincie Noord-Holland.

Tamara van Kessel is universitair docent in de master Heritage & Memory Studies aan de Universiteit van Amsterdam. Ze is gespecialiseerd in internationaal cultuurbeleid.

Romy Schuit is secretaris van gemeentelijke adviescommissies en de Erfgoedcommissie, en projectmedewerker bij MOOI Noord-Holland.

Marcel Heijmans is restauratiearchitect en bouwhistoricus.

Natasja Hogen is architectuurhistoricus en voorzitter van het Steunpunt Erfgoedteam.

Marlies Buurman is architectuurhistoricus en projectmedewerker bij MOOI Noord-Holland.

Lisa Timmerman is adviseur landschap en cultuurhistorie en projectmedewerker bij MOOI Noord-Holland.

Inge den Oudsten is adviseur erfgoed bij MOOI Noord-Holland en coördinator van het Steunpunt.

Aniek de Jong is secretaris van gemeentelijke adviescommissies en projectmedewerker bij MOOI Noord-Holland.

Hanna Blommers is adviseur ruimtelijke ordening en projectmedewerker bij MOOI Noord-Holland.

Marinke Steenhuis is architectuurhistoricus en partner bij bureau SteenhuisMeurs.

Sander van Alphen is secretaris van gemeentelijke adviescommissies bij MOOI Noord-Holland.

Primo Reh is secretaris van gemeentelijke adviescommissies en projectmedewerker bij MOOI Noord-Holland.

Victorien Koningsberger is secretaris van gemeentelijke adviescommissies bij MOOI Noord-Holland.

Ingrid Langenhoff is secretaris van een gemeentelijke adviescommissie en beleidscoördinator bij MOOI Noord-Holland.

Bo Jonk is secretaris van gemeentelijke adviescommissies en projectmedewerker bij MOOI Noord-Holland.

Ali Bal is wethouder Monumenten en erfgoed bij gemeente Beverwijk.

Maaike Honshorst is adviseur archeologie en projectmedewerker bij MOOI Noord-Holland.

Dorine van Hoogstraten is architectuurhistoricus en als adjunct-directeur van MOOI Noord-Holland nauw betrokken bij het Steunpunt en bij erfgoedprojecten.

ode is een tijdschrift voor medewerkers en bestuurders van Noord-Hollandse gemeenten en de provincie, en voor iedereen die benieuwd is naar de rol van de diverse overheden binnen de erfgoedzorg. ode biedt inspiratie voor het dagelijkse erfgoedwerk met verhalen, interviews en goede voorbeelden uit de rijke voorraad Noord-Hollands erfgoed. ode laat zien hoe erfgoed goede omgevingskwaliteit biedt.

De productie van dit tijdschrift is CO2-neutraal uitgevoerd. Er is gebruikgemaakt van gerecycleerd papier en door een wikkel te gebruiken is het verpakkingsmateriaal tot het minimum beperkt.

ode is een ode aan het Noord-Hollandse erfgoed. ode aan de mensen die onze provincie maakten tot wat zij is. ode aan de mensen die erfgoed een duurzame toekomst geven. ode aan mensen met een erfgoedhart: zij die onderzoeken, opgraven, verhalen vertellen, beleid maken, inspecteren, restaureren, onderhoud plegen, herbestemmen, ontwerpen, beslissen, financieren, vergunnen.

Het Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland is een vraagbaak voor Noord-Hollandse gemeenten. Wij bieden kennis over gebouwd erfgoed, archeologie, cultuurlandschap, duurzaamheid en de Omgevingswet. We zijn een platform om op te netwerken en bieden inspiratie door middel van goede voorbeelden en instrumenten om erfgoed in de ruimtelijke ordening te verankeren. Het Steunpunt Cultureel Erfgoed Noord-Holland wordt uitgevoerd door stichting MOOI Noord-Holland in opdracht van provincie Noord-Holland.

ode nummer 1

Met o.a. Leonard de Wit, Freek Schmidt, Paul Rosenberg, Lisa Constant, Henk Wijkhuisen, Dorothée Koper-Mosterd, Valesca van den Bergh, Fiona Carpentier, Alting en Herbert de Raat

ode nummer 2

Met o.a. Hans Renes, Henk Alkemade, de regiomanagers van provincie Noord-Holland, Henk Baas, Jelle Beemsterboer, Klaas Telgenhof, Jeroen Twisk, Martien Kruithaaf, Marja Ruigrok, Mardiek Voorneveld, Ellen Klaus en Jan-Jaap de Kloet

ode nummer 3

Met o.a. Michaela Hanssen, Elyze Storms-Smeets, Michiel Veldkamp, Vladimir Stissi, Pim de Haas, Wouter Pocornie, Klazien Hartog, Ingrid Oud, Inge Kalle-den Oudsten, Judith Michel-de Jong, Eduard van Zuijlen en Dorus Luyckx

ode nummer 4

Met o.a. Ana Pereira Roders, Rob van Eerden, Steven Slabbers, Paul Noppers, Anne van Wijngaarden, Joost Tennekes, Like Bijlsma, Anita Blom, Barend Jan Schrieken, Flip ten Cate, Thijs Visser, Jan Rouwendal, Claudette Hesselman en Ellen van den Klinkenberg, Ankie Petersen, Bas Schout en Marian van der Weele

ode nummer 5

Met o.a. Frank Buchner, Michiel Bartels, Liselore Muis, Ernst Jongejan, Martijn Manders, Michiel van Oudenaarde, Arjen den Breejen, Ernst van der Kleij, Gerrit Dusseldorp, Julius van Roemburg, Dineke Stam, Fotigui Camara, Herman Havekes, Jelle Beemsterboer, Menne Kosian, Reinier Mees en Matthijs Burger

Scan de QR-code voor eerdere uitgaven van ode.

“Erfgoed is geen stoffig overblijfsel uit vervlogen tijden, maar een kompas voor de toekomst. Het geeft gemeenten karakter, verbindt generaties en creëert ruimte voor sociale, culturele en maatschappelijke initiatieven”

Steunpunt
Cultureel
Erfgoed
Noord-Holland